

Μ. Τσαμαλίκος

Θεωρία της Ευρωπαϊκής Μουσικής

Γ' Γυμνασίου

Χανιά, 2025

Copyright © 2025 Μ. Τσαμαλίκος

Διατίθεται με την άδεια πνευματικών δικαιωμάτων της creative commons, που επιτρέπει οποιαδήποτε χρήση εκτός της εμπορικής και της δημιουργίας παραγώγων, με αναφορά στον δημιουργό.

Έκδοση 3.4 – Ειδική έκδοση για το Μουσικό Σχολείο Ρεθύμνου

Χανιά, Ιούνιος 2025

Περιεχόμενα

1	Σημειογραφία	1
1.1	Ενδείξεις ρυθμικής αγωγής	1
1.2	Δυναμική	3
2	Μέτρα – Ρυθμικές αξίες	5
2.1	Ο παλμός	5
2.2	Τα είδη των μέτρων	5
2.3	Υποδιαίρεσεις του βασικού παλμού	6
2.4	Σύνθετα μέτρα	7
2.5	Μικτά μέτρα	8
2.6	Πολυρυθμία	17
2.7	Παροδικές μεταβολές της ρυθμικής υποδιαίρεσης	17
2.8	Το ελλιπές μέτρο	19
2.9	Αντιχρονισμός – Συγκοπή	19
3	Διαστήματα	22
3.1	Βασικοί ορισμοί	22
3.2	Τα διατονικά βήματα	22
3.3	Το μέγεθος των διαστημάτων	23
3.4	Αναστροφή διαστημάτων	24
3.5	Τα διαστήματα της μείζονας κλίμακας	25
3.6	Τα διαστήματα της μείζονας	25
3.7	Τα διαστήματα στην αρμονική ελάσσονα	25
3.8	Σύμφωνα και διάφωνα διαστήματα	26
4	Κλίμακες	30
4.1	Ορισμοί	30
4.2	Μείζονες κλίμακες	31
4.3	Η ελάσσονα κλίμακα	32
4.4	Η αρμονική ελάσσονα	36
4.5	Η μελωδική ελάσσονα	36
4.6	Μεταφορά (τρανσπόρτο)	37
5	Συγχορδίες	41
5.1	Ορισμοί	41
5.2	Κατασκευή συγχορδίας	41

5.3	Τα είδη των τρίφωνων συγχορδιών	43
5.4	Οι αρμονικές βαθμίδες στις κλίμακες	46
5.5	Τα είδη των τετράφωνων συγχορδιών	48
5.6	Οι τετράφωνες συγχορδίες στις κλίμακες	48
5.7	Εύρεση συγχορδίας στις μείζονες και τις αρμονικές ελάσσονες	50
6	Εισαγωγή στην Αρμονία	53
6.1	Εισαγωγικά	53
6.2	Τρόπος γραφής των συγχορδιών	54
6.3	Το ενάρθρο μπάσο	58
	Ιστοσελίδες ασκήσεων	62
	Μείζονες και ελάσσονες κλίμακες	62

1. Σημειογραφία

Αλφαβητικό σύστημα

Στο **αγγλικό αλφαβητικό σύστημα**, οι νότες συμβολίζονται με τα επτά πρώτα γράμματα του αλφαβήτου: A, B, C, D, E, F και G.

Μαθαίνω την αντιστοιχία στο αγγλικό σύστημα:

A – ΛΑ, B – ΣΙ, C – Ντο, D – Ρε, E – Μι, F – Φα, G – Σολ

❗ Οι οκτάβες σημειώνονται στο αγγλικό σύστημα με έναν αριθμό. Το C4 είναι το **μεσαίο Ντο του πιάνου**. Η οκτάβα που ξεκινά από το C4 και φτάνει μέχρι το B4 είναι η **μεσαία οκτάβα**.

1.1 Ενδείξεις ρυθμικής αγωγής

Η **ρυθμική αγωγή** ή **τέμπο** (*tempo*, πληθ.: *tempi*) αφορά το πόσο γρήγορα ή αργά παίζεται μια σύνθεση. Μέχρι τον κλασικισμό οι συνθέτες συχνά δεν σημείωναν καμία ιδιαίτερη ένδειξη αναφορικά με την ταχύτητα εκτέλεσης. Πολλές φορές αρκούσε το να δώσουν σε ένα κομμάτι τον χαρακτηρισμό ενός τυποποιημένου χορού (πχ. *Μενουέτο*), που οι μουσικοί ήξεραν πώς να παίξουν. Αντίστοιχες πληροφορίες έδινε και η διάκριση του μέτρου (για παράδειγμα ένα μέτρο σε 8 παιζόταν πιο γρήγορα από ένα σε 4), ενώ μια άλλη μέθοδος ήταν ο καθορισμός της ταχύτητας ανάλογα με την μικρότερη ρυθμική αξία που εμφανιζόταν στην σύνθεση.

Αργότερα διαμορφώθηκε ένα σύστημα ιταλικών **μετρικών ενδείξεων**, περιγραφικών και όχι απολύτως υπολογισμένων. Τέλος, με την εφεύρεση του *μετρονόμου* έγινε δυνατός ο ακριβής καθορισμός της ρυθμικής αγωγής μιας σύνθεσης.

Οι ιταλικές ενδείξεις χωρίζονται σε τρεις γενικές κατηγορίες: αργά *τέμπι*, μέτρια *τέμπι* και γρήγορα *τέμπι*. Η αντιστοίχιση ιταλικής ένδειξης και ένδειξης μετρονόμου δεν είναι πάντα απόλυτη. Στον επόμενο πίνακα φαίνονται οι επικρατέστερες αναλογίες και τα συνηθέστερα συμπληρώματα ενδείξεων ρυθμικής αγωγής.

Ιταλική ένδειξη	σημασία	μετρονόμος
<i>Larghissimo</i>	πολύ πολύ αργά	24
<i>Grave</i>	πολύ αργά	25–45
<i>Lento</i>	αργά	45–50
<i>Largo</i>	με εύρος	50–55
<i>Larghetto</i>	λιγότερο ευρύ	55–60
<i>Adagio</i>	αργά και στατικά	60–72
<i>Adagietto</i>		72–80
<i>Andantino</i>	άλλοτε λιγότερο κι άλλοτε περισσότερο αργά από το <i>Andante</i>	80–84
<i>Andante</i>	με ηρεμία	84–90
<i>Andante moderato</i>	μεταξύ <i>Andante</i> και <i>Moderato</i>	90–96
<i>Moderato</i>	μέτρια	96–108
<i>Allegro Moderato</i>	μέτρια προς γρήγορα	108–112
<i>Allegretto</i>	σχεδόν <i>Allegro</i>	112–120
<i>Allegro</i>	γρήγορο και φωτεινό	120–128
<i>Vivace</i>	γρήγορο και ζωηρό	132–144
<i>Vivacissimo</i>	πολύ γρήγορο και ζωηρό	144–160
<i>Allegro Vivace</i>	πολύ γρήγορο	145–167
<i>Presto</i>	πάρα πολύ γρήγορο	168–200
<i>Prestissimo</i>	όσο το δυνατό πιο γρήγορο	200

Ιταλική ένδειξη	σημασία	Ιταλική ένδειξη	σημασία
<i>assai</i>	αρκετά, πολύ	<i>alla</i>	σε στυλ
<i>cantabile</i>	τραγουδιστά	<i>con brio</i>	με ορμή
<i>con dolore</i>	με πόνο	<i>con espressione</i>	εκφραστικά
<i>con fuoco</i>	με φλόγα	<i>con moto</i>	με κίνηση
<i>con spirito</i>	με πνεύμα	<i>espressivo</i>	εκφραστικά
<i>giocoso</i>	παιχνιδιάρικα	<i>grazioso</i>	με χάρη
<i>impensierito</i>	σκεπτικά	<i>maestoso</i>	μεγαλοπρεπώς
<i>ma non tanto</i>	αλλά όχι πολύ	<i>ma non troppo</i>	αλλά όχι υπερβολικά
<i>marcato</i>	χαρακτηριστικά	<i>mezzo</i>	μέτρια
<i>moderato</i>	μετριοπαθώς	<i>molto</i>	πολύ
<i>mosso</i>	με κίνηση	<i>non tanto</i>	όχι πολύ
<i>non troppo</i>	όχι υπερβολικά	<i>quasi</i>	όπως, σχεδόν
<i>risoluto</i>	αποφασισμένα	<i>scherzando</i>	εύθυμα
<i>sostenuto</i>	συγκρατημένα	<i>teneramente</i>	τρυφερά
<i>tempo giusto</i>	σε κατάλληλο τέμπο	<i>tranquillo</i>	ήσυχα

Ιταλική ένδειξη	σημασία	Ιταλική ένδειξη	σημασία
Ενδείξεις επιτάχυνσης			
<i>accelerando (accel.)</i>	αργά → γρήγορα	<i>affrettando</i>	βιαστικά
<i>più mosso</i>	περισσότερη κίνηση	<i>incalzando</i>	βιαστικά
<i>stringendo (string.)</i>	περισσότερο	<i>poco più</i>	με ώθηση
Ενδείξεις επιβράδυνσης			
<i>ritenuto (rit.)</i>	γρήγορα → αργά	<i>allargando</i>	με περισσότερο εύρος
<i>ritardando (rit.)</i>	γρήγορα → αργά	<i>poco meno</i>	γρήγορα → αργά
<i>rallentando (rall.)</i>	με λιγότερη κίνηση	<i>più lento</i>	πιο αργά
<i>meno mosso</i>	λιγότερο	<i>calando</i>	πιο αργά και ήσυχα
<i>largando</i>	πιο αργά	<i>slentando</i>	με εξασθένιση
Ενδείξεις ελεύθερου τέμπο			
<i>a piacere</i>	όπως σου αρέσει	<i>a capriccio</i>	ανάλογα με τη διάθεση
<i>ad libitum</i>	κατά βούληση	<i>colla parte</i>	ελεύθερα
<i>senza tempo</i>	χωρίς τέμπο	<i>senza misura</i>	χωρίς μέτρο
<i>rubato</i>	ελεύθερα		
Επιστροφή στο αρχικό ή προηγούμενο τέμπο			
<i>tempo primo</i>	στο αρχικό τέμπο	<i>tempo I°</i>	στο αρχικό τέμπο
<i>a tempo</i>	στο προηγούμενο τέμπο	<i>a battuta</i>	στο μέτρο
<i>al rigore di tempo</i>	αυστηρά στο τέμπο	<i>misurato</i>	μετρημένα
Άλλες ρυθμικές ενδείξεις			
<i>doppio più lento</i>	σε μισή ταχύτητα	<i>doppio movimento</i>	σε διπλάσια ταχύτητα
<i>alla breve</i>	στο μισό		

Η **κορόνα** (*fermata*) μπαίνει πάνω (☞) ή κάτω (☜) από νότα ή παύση, ή ακόμα και πάνω από την διαστολή του μέτρου και δείχνει την ακινητοποίηση του χρόνου. Άλλα σύμβολα για μεγαλύτερες κορόνες είναι το ☞☞ και το ☞☞☞.

Η **ανάσα** (,) μοιάζει με απόστροφο και δείχνει τα σημεία στα οποία πρέπει να αναπνεύσουμε.

1.2 Δυναμική (Dynamics)

Ορισμός 1 Με τον όρο **δυναμική** εννοούμε την ένταση της μουσικής. Κάποιες ενδείξεις ορίζουν πόσο σιγά ή δυνατά πρέπει να παιχτεί ένα σημείο ενώ οι άλλες περιγράφουν την **μεταβολή** έντασης.

❗ Οι ενδείξεις δυναμικής είναι **σχετικές**: δεν δείχνουν την απόλυτη ένταση, αλλά πόσο πιο δυνατά ή σιγά πρέπει να παίξουμε σε σχέση με τις υπόλοιπες ενδείξεις.

Ιταλική ένδειξη	Σύμβολο	Ερμηνεία
<i>pianississimo</i>	<i>ppp</i>	πάρα πολύ σιγά
<i>pianissimo</i>	<i>pp</i>	πολύ σιγά
<i>piano</i>	<i>p</i>	σιγά
<i>mezzo piano</i>	<i>mp</i>	μέτρια σιγά
<i>mezzo forte</i>	<i>mf</i>	μέτρια δυνατά
<i>forte</i>	<i>f</i>	δυνατά
<i>fortissimo</i>	<i>ff</i>	πολύ δυνατά
<i>fortississimo</i>	<i>fff</i>	πάρα πολύ δυνατά
<i>crescendo</i>	<	σιγά → δυνατά
<i>diminuendo</i>	>	δυνατά → σιγά
<i>subito</i>	<i>sub.</i>	απτότομα
<i>sforzando</i>	<i>sf</i>	ξαφνικός τονισμός
<i>fortepiano</i>	<i>fp</i>	δυνατά και μετά σιγά
<i>più</i>		περισσότερο
<i>poco</i>		λίγο
<i>poco a poco</i>		όλο και περισσότερο
<i>meno</i>		λιγότερο

Οι παρακάτω ενδείξεις δυναμικής βρίσκονται σε κοινή χρήση:

$pppp \Rightarrow ppp \Rightarrow pp \Rightarrow p \Rightarrow mp \Rightarrow mf \Rightarrow f \Rightarrow ff \Rightarrow fff \Rightarrow ffff$

$fp - sfp - sfpp$

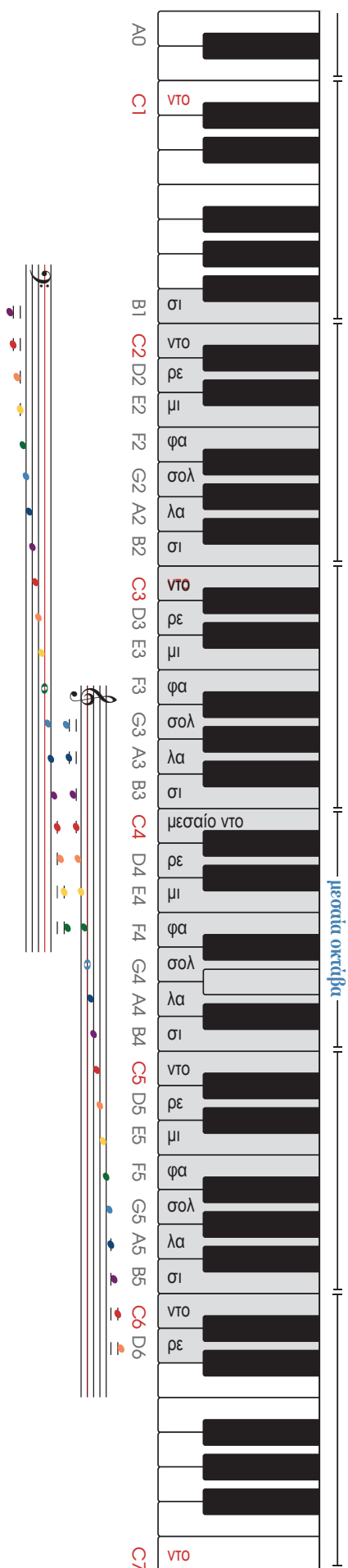
$sf - rf - sfz - sfz$

Επαναληπτικές ασκήσεις

Άσκηση 1 Απάντησε προφορικά στις επόμενες ερωτήσεις:

- Τι είναι το *crescendo*;
- Τι είναι το *ritenuto*;
- Περιγράψτε τους όρους ρυθμικής αγωγής.
- Περιγράψτε τους όρους δυναμικής.
- Περιγράψτε τους όρους άρθρωσης.

Σχήμα 1.1: Οι πρώτες έξι οκτάβες του πιάνου και οι νότες στα κλειδιά σολ και φα με δυο βοηθητικές γραμμές πάνω και κάτω από το πεντάγραμμο

2. Μέτρα – Ρυθμικές αξίες

2.1 Ο παλμός (Beat)

Ορισμός 2 Ο **βασικός παλμός** είναι ένας χτύπος που υπάρχει πάντα στη μουσική. Αυτός μπορεί να είναι αργός ή γρήγορος, μπορεί ακόμα να επιταχυνθεί ή να επιβραδυνθεί, αλλά γενικά είναι σταθερός. ■

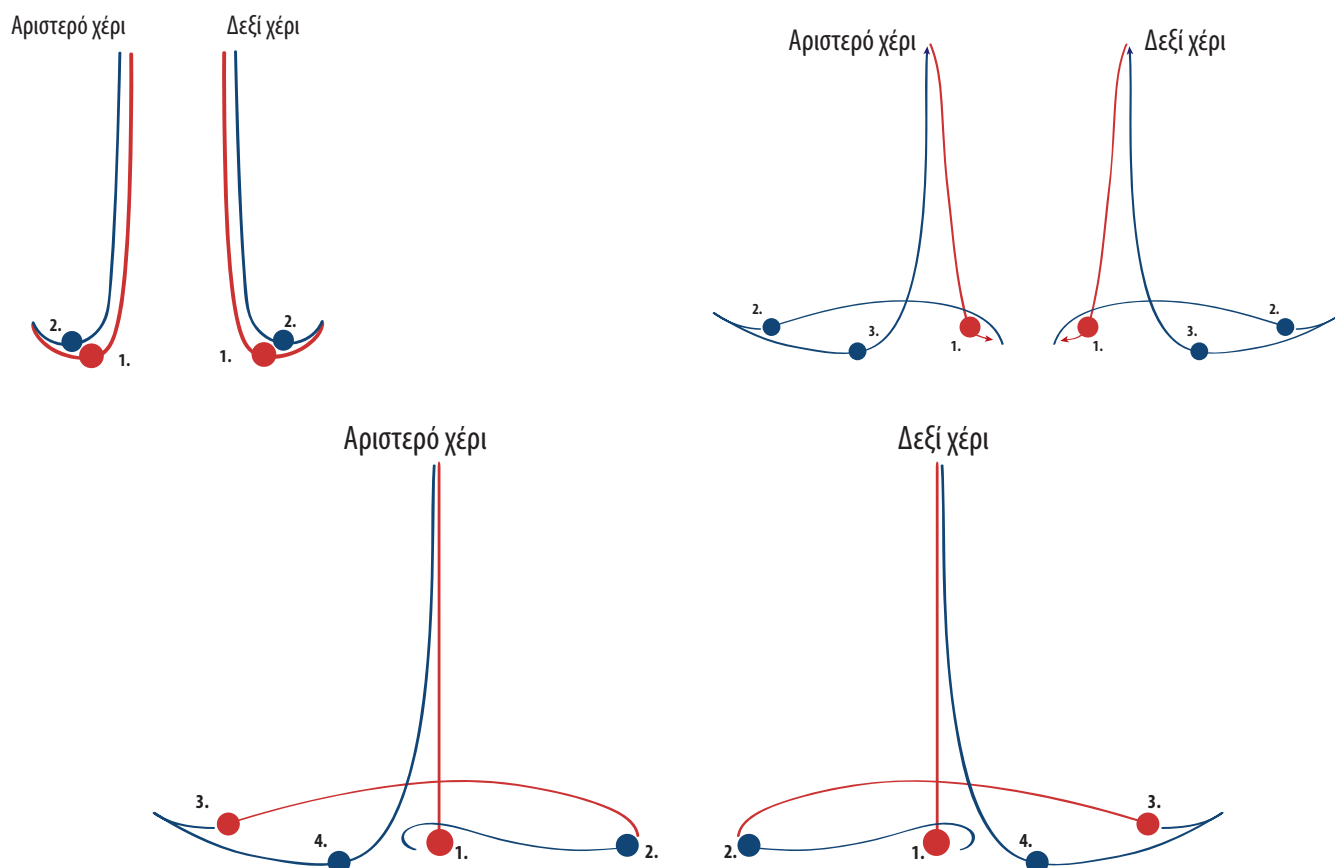
Ορισμός 3 **Τέμπο** (*tempo*) ή αλλιώς *ρυθμική αγωγή* λέγεται το πόσο αργός ή γρήγορος είναι ο βασικός παλμός. Το τέμπο μετριέται σε BPM (*Beats Per Minute*: χτύποι ανά λεπτό). ■

2.2 Τα είδη των μέτρων

Ορισμός 4 Ένα μέτρο που περιλαμβάνει τέσσερις παλμούς, μετριέται σε τέσσερις κινήσεις και λέγεται **τετραμερές**. Αντίστοιχα, ένα μέτρο που περιλαμβάνει τρεις παλμούς θα μετριέται σε τρεις κινήσεις και θα λέγεται **τριμερές**, ενώ ένα μέτρο με δυο παλμούς θα μετριέται σε δυο κινήσεις και θα λέγεται **διμερές**. ■

Μαθαίνω μετράμε

- διμερή μέτρα σε δυο κινήσεις: **κάτω — πάνω**
- τριμερή μέτρα σε τρεις κινήσεις: **κάτω — έξω — πάνω**
- τετραμερή μέτρα σε τέσσερις κινήσεις: **κάτω — μέσα — έξω — πάνω**.

Μαθαίνω

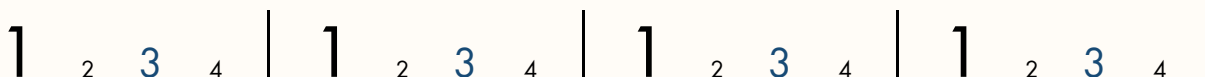
- Στα διμερή μέτρα, οι παλμοί είναι: **ισχυρό – ασθενές**:

- Στα τριμερή, οι παλμοί είναι: **ισχυρό – ασθενές – ασθενές**:

- Στα τετραμερή, οι παλμοί είναι: **ισχυρό – ασθενές – σχετικά ισχυρό – ασθενές**:

Απλά, σύνθετα, μικτά μέτρα**Μαθαίνω**

- **Απλά μέτρα** είναι τα διμερή μέτρα: $\frac{2}{4}$, $\frac{2}{8}$, $\frac{2}{2}$ και τα τριμερή μέτρα $\frac{3}{4}$, $\frac{3}{8}$, $\frac{3}{2}$.
- **Σύνθετα μέτρα** είναι τα μέτρα που σχηματίζονται από δυο ή περισσότερα **ίδια** απλά:
 $\frac{4}{4} = \frac{2}{4} + \frac{2}{4}$, $\frac{6}{8} = \frac{3}{8} + \frac{3}{8}$, $\frac{9}{8} = \frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8}$
- **Μικτά μέτρα** είναι τα μέτρα που σχηματίζονται από δυο ή περισσότερα **διαφορετικά** απλά:
 $\frac{5}{4} = \frac{3}{4} + \frac{2}{4}$, $\frac{7}{8} = \frac{3}{8} + \frac{2}{8} + \frac{2}{8}$, $\frac{9}{8} = \frac{3}{8} + \frac{2}{8} + \frac{2}{8} + \frac{2}{8}$

2.3 Υποδιαίρεσεις του βασικού παλμού**Διμερής υποδιαίρεση**

Μαθαίνω τα μέτρα με βασικό παλμό το **τέταρτο** είναι μέτρα με **διμερή υποδιαίρεση**.

Κάθε τέταρτο υποδιαιρείται φυσικά σε δυο όγδοα, τέσσερα δέκατα έκτα, οκτώ τριακοστά δεύτερα κ.λπ. Για τον λόγο αυτό, στην ανάλυση σε όγδοα μετράμε με τις συλλαβές “έ-να – δύ-ο (– τρί-α – τέσ-α)”.

Τριμερής υποδιαίρεση

Μαθαίνω **Μέτρα με τριμερή υποδιαίρεση** λέγονται τα μέτρα στα οποία ο βασικός παλμός υποδιαιρείται σε τρία ίσα τμήματα. Για το λόγο αυτό, ως βασικό παλμό χρησιμοποιούμε το παρεστιγμένο τέταρτο, ενώ στον μετρικό οπλισμό υπολογίζουμε τα όγδοα.

⚠ Σε αυτά τα μέτρα, κάθε χτύπημα του μετρονόμου αντιστοιχεί σε ένα παρεστιγμένο τέταρτο!

Φυσικά, για να μετρήσουμε αυτά τα μέτρα πρέπει να μοιράσουμε τον βασικό παλμό σε τρεις συλλαβές. Έτσι:

- μετράμε τα **διμερή** μέτρα με τις συλλαβές: έ-να-και – δύ-ο-και
- μετράμε τα **τριμερή** μέτρα με τις συλλαβές: έ-να-και – δύ-ο-και – τρί-α-και
- μετράμε τα **τετραμερή** μέτρα με τις συλλαβές: έ-να-και – δύ-ο-και – τρί-α-και – τέσ-σε-ρα.

24 Σύνθετα μέτρα (Compound times)

Το μέτρο 6

Μαθαίνω Μετράμε τα 6 με δυο κινήσεις του χεριού και τις συλλαβές: *έ-να-και — δύ-ο-και*. ■

Το μέτρο 6 φτιάχνεται αν προσθέσουμε 3 + 3. Οι παλμοί είναι: **ισχυρό — ασθενές**.

Άσκηση 2 Χτύπα το ρυθμικό σχήμα ενώ μετράς τα μέρη του μέτρου (♩. = 80).

Το μέτρο 9

Μαθαίνω Μετράμε τα 9 με τρεις κινήσεις του χεριού: *έ-να-και — δύ-ο-και — τρί-α-και*. ■

Το μέτρο 9 ως σύνθετο μέτρο φτιάχνεται αν προσθέσουμε 3 + 3 + 3.¹ Οι παλμοί είναι: **ισχυρό — ασθενές — ασθενές**.

Άσκηση 3 Χτύπα το ρυθμικό σχήμα ενώ μετράς τα μέρη του μέτρου (♩. = 80).

Το μέτρο 12

Μ. Χατζιδάκις, *Χορός με τη σκιά μου*

¹Παρακάτω θα γνωρίσουμε τα 3 και ως μικτό μέτρο.

Μαθαίνω Μετράμε τα $\frac{12}{8}$ με τέσσερις κινήσεις του χεριού και τις συλλαβές: *έ-να-και — δύ-ο-και — τρί-α-και — τέσ-σε-ρα*.

Το μέτρο $\frac{12}{8}$ φτιάχνεται αν προσθέσουμε $\frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8}$. Οι παλμοί είναι: **ισχυρό — ασθενές — σχετικά ισχυρό — ασθενές**.

2.5 Μικτά μέτρα (Compound times)

Ορισμός 5 Μικτά λέγονται τα μέτρα που σχηματίζονται από διαφορετικά απλά.

Τα απλά μέτρα που συνενώνονται για να δημιουργήσουν ένα μικτό μέτρο λειτουργούν ως *μέρη του μικτού μέτρου*. Αφού όμως δεν είναι όλα ίδια, **τα μέρη ενός μικτού μέτρου δεν είναι όλα ίδια**.

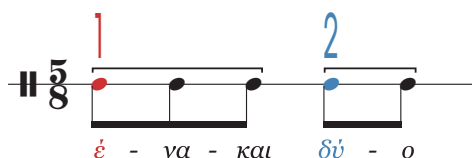
Μαθαίνω Τα μικτά μέτρα έχουν παλμούς με μεγαλύτερη και παλμούς με μικρότερη διάρκεια.

Ας δούμε για παράδειγμα το μέτρο $\frac{5}{8}$, που μπορούμε να το φτιάξουμε αν ενώσουμε ένα μέτρο $\frac{3}{8}$ με ένα μέτρο $\frac{2}{8}$. Το μέτρο είναι *διμερές*, δηλαδή έχει δυο παλμούς. Ο πρώτος παλμός έχει διάρκεια *τρία όγδοα*, ενώ ο δεύτερος έχει διάρκεια *μόλις δυο όγδοα*. Επομένως **ο πρώτος παλμός του είναι μεγαλύτερος από τον δεύτερο**.

Μαθαίνω Τα μικτά μέτρα έχουν **κύριους** και **δευτερεύοντες** τονισμούς:

- Ο **κύριος τονισμός** του μέτρου είναι, όπως πάντα, ο πρώτος χρόνος του
- Οι **δευτερεύοντες τονισμοί** είναι οι πρώτοι χρόνοι από κάθε μέρος του μέτρου.

Στο παράδειγμα με τα $\frac{5}{8}$, ο κύριος τονισμός είναι στο πρώτο όγδοο του μέτρου, ενώ ο δευτερεύων στο τέταρτο όγδοο. Πρόσεξε ότι με αυτό το όγδοο ξεκινά το δεύτερο μέρος του μικτού μέτρου!

Μαθαίνω Για να δημιουργηθεί ένα μικτό μέτρο, πρέπει τουλάχιστον ένα από τα μέρη του να έχει διμερή και τουλάχιστον ένα να έχει τριμερή υποδιαίρεση.

Παρακάτω θα δούμε αναλυτικά πώς δημιουργούνται τα κυριότερα μικτά μέτρα.

Χαρακτηριστικά μοτίβα

Μερικά χαρακτηριστικά μοτίβα για τα μέρη με **διμερή** υποδιαίρεση ενός μικτού μέτρου είναι τα παρακάτω:

Μερικά χαρακτηριστικά μοτίβα για τα μέρη με **τριμερή** υποδιαίρεση ενός μικτού μέτρου είναι τα παρακάτω:

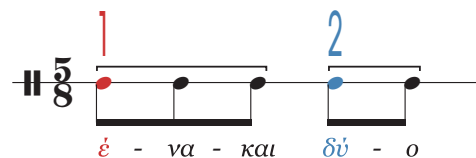
Το μέτρο $\frac{5}{8}$

Το μέτρο $\frac{5}{8}$ είναι ένα *διμερές μέτρο με μικτή υποδιαίρεση*. Μετριέται με δυο κινήσεις του χεριού: **κάτω — πάνω** και τονίζεται: **ισχυρό — ασθενές**.

Υπάρχουν δυο ειδών $\frac{5}{8}$:

- 3+2: φτιάχνεται αν προσθέσουμε $\frac{3}{8}$ + $\frac{2}{8}$. Ο **πρώτος** παλμός έχει μεγαλύτερη διάρκεια. Μετρίεται με τις συλλαβές: **έ-να-και** – **δύ-ο**

⚠ Τονισμένα όγδοα είναι το **πρώτο** και το **τέταρτο**.

M. Χατζιδάκις, *Περμπανού*

A Dm

B Dm Dm/E Dm Dm B $\flat$ Am C7/G F A7

C F C Dm A7/E Dm

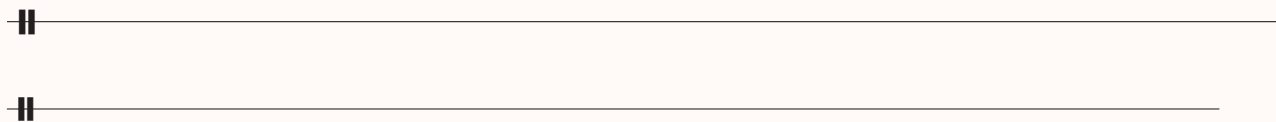
M. Χατζιδάκις, *Ο γλάρος*

A C

B C G7 C C G7 C

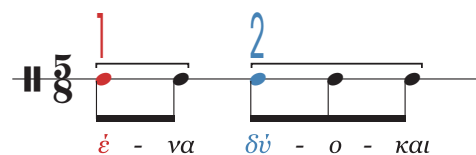
C Fm Cm B $\flat$ 7 E $\flat$ D $\flat$ Cm G7 Cm

Άσκηση 4 Γράψε οκτώ δικά σου μέτρα σε $\frac{5}{8}$ με 3+2 με τα χαρακτηριστικά μοτίβα που είδαμε παραπάνω.

- 2+3 (μπαϊντούσκα): φτιάχνεται αν προσθέσουμε $\frac{2}{8}$ + $\frac{3}{8}$. Ο **δεύτερος** παλμός έχει μεγαλύτερη διάρκεια. Μετρίεται με τις συλλαβές: **έ-να** – **δύ-ο-και**

⚠ Τονισμένα όγδοα είναι το **πρώτο** και το **τρίτο**.

Παραδοσιακό, Μπαϊνούσκα

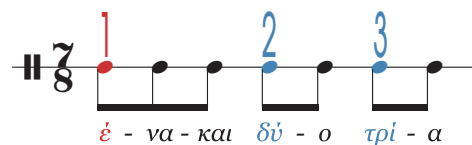
Άσκηση 5 Γράψε οκτώ δικά σου μέτρα σε $\frac{3}{8}$ με 2+3 με μοτίβα από τη σελίδα 8.

Το μέτρο $\frac{3}{8}$

Το μέτρο $\frac{3}{8}$ είναι ένα **τριμερές μέτρο με μικτή υποδιαίρεση**. Μετριέται με τρεις κινήσεις του χεριού: **κάτω — έξω — πάνω** και τονίζεται: **ισχυρό — ασθενές — ασθενές**.

Υπάρχουν δυο ειδών $\frac{3}{8}$:

- 3+2+2 (καλαματιανός): φτιάχνεται αν προσθέσουμε $\frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8}$. Ο **πρώτος** παλμός έχει μεγαλύτερη διάρκεια. Μετριέται με τις συλλαβές: **έ-να-και — δύ-ο — τρί-α**

⚠ Τονισμένα όγδοα είναι το **πρώτο**, το **τέταρτο** και το **έκτο**.

Παραδοσιακό, Μήλο μου κόκκινο

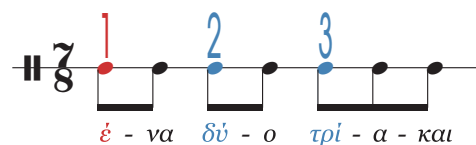
Άσκηση 6 Γράψε οκτώ δικά σου μέτρα σε $\frac{3}{8}$ με 3+2+2, με μοτίβα από τη σελίδα 8.

- 2+2+3 (μανηλάτος): φτιάχνεται αν προσθέσουμε $\frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8}$. Ο **τρίτος** παλμός έχει μεγαλύτερη διάρκεια. Μετριέται με τις συλλαβές: **έ-να — δύ-ο — τρί-α-και²**

² Ακριβώς αντίστοιχο, σε γρήγορη ρυθμική αγωγή είναι το μέτρο $\frac{3}{4}$, με υποδιαίρεση 2+2+3 δέκατα έκτη.

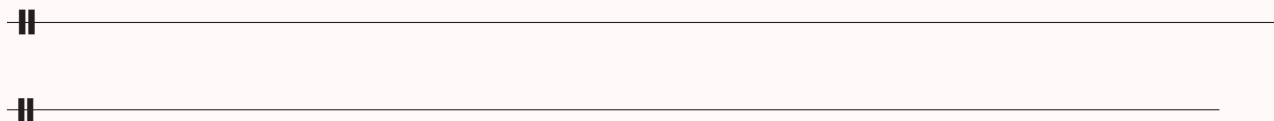
⚠ Τονισμένα όγδοα είναι το **πρώτο**, το **τρίτο** και το **πέμπτο**.

Παραδοσιακό, Μαντηλάτος

Άσκηση 7 Γράψε οκτώ δικά σου μέτρα σε 7 με 2+2+3, με μοτίβα από τη σελίδα 8.

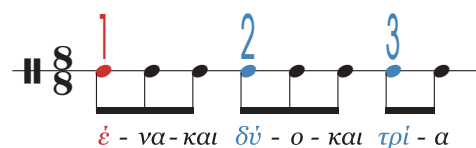
Το μέτρο 8

Το μέτρο 8 είναι ένα **τριμερές μέτρο με μικτή υποδιαίρεση**. Μετριέται με τρεις κινήσεις του χεριού: **κάτω — έξω — πάνω** και τονίζεται: **ισχυρό — ασθενές — ασθενές**.

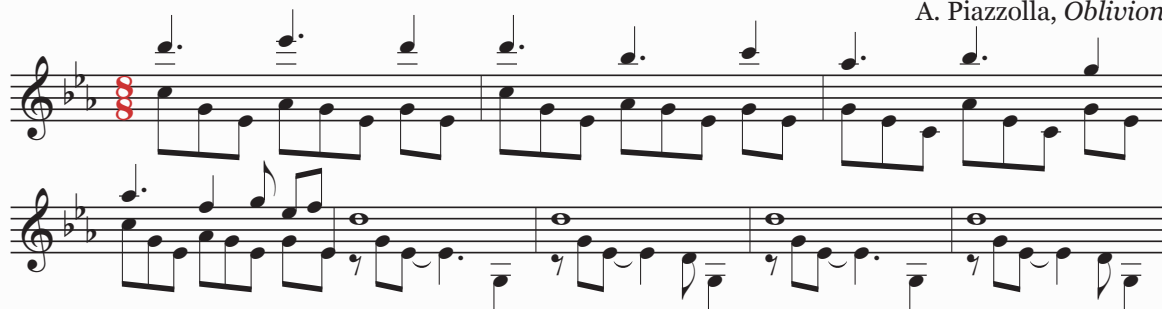
Υπάρχουν δυο ειδών 8:

- 3+3+2: φτιάχνεται αν προσθέσουμε 3 + 3 + 2. Ο **πρώτος** και ο **δεύτερος** παλμός έχουν μεγαλύτερη διάρκεια. Μετριέται με τις συλλαβές: **έ-να-και — δύ-ο-και — τρί-α**

⚠ Τονισμένα όγδοα είναι το **πρώτο**, το **τέταρτο** και το **έβδομο**.

A. Piazzolla, Oblivion

Άσκηση 8 Γράψε οκτώ δικά σου μέτρα σε 8 με 3+3+2 και διάβασέ τα.

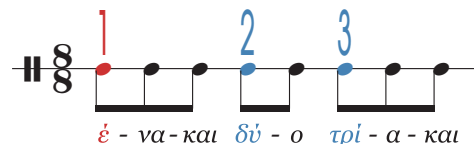

- 3+2+3: φτιάχνεται αν προσθέσουμε $\frac{3}{8} + \frac{2}{8} + \frac{3}{8}$. Ο **πρώτος** και ο **τρίτος** παλμός έχουν μεγαλύτερη διάρκεια. Μετριέται με τις συλλαβές: **έ-να-και** — **δύ-ο** — **τρί-α-και**

Τονισμένα όγδοα είναι το **πρώτο**, το **τέταρτο** και το **έκτο**.

Μ. Θεοδωράκης, Το γελαστό παιδί

Άσκηση 9 Γράψε οκτώ δικά σου μέτρα σε $\frac{3}{8}$ με 3+2+3 και διάβασέ τα.

Το μέτρο $\frac{3}{8}$

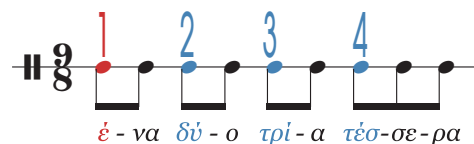
Το μέτρο $\frac{3}{8}$ είναι ένα **τετραμερές μέτρο με μικτή υποδιαίρεση**. Μετριέται με τέσσερις κινήσεις του χεριού: **κάτω** — **μέσα** — **έξω** — **πάνω** και τονίζεται: **ισχυρό** — **ασθενές** — **ασθενές** — **ασθενές**.

Υπάρχουν δυο ειδών $\frac{3}{8}$:

- 2+2+2+3: φτιάχνεται αν προσθέσουμε $\frac{2}{8} + \frac{2}{8} + \frac{2}{8} + \frac{3}{8}$. Ο **τέταρτος** παλμός έχει μεγαλύτερη διάρκεια. Μετριέται με τις συλλαβές: **έ-να** — **δύ-ο** — **τρί-α** — **τέσ-σε-ρα**

Τονισμένα όγδοα είναι το **πρώτο**, το **τρίτο**, το **πέμπτο** και το **έβδομο**.

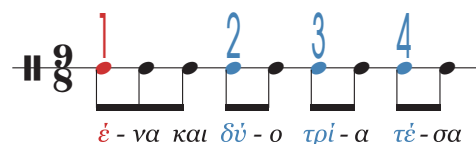

Παραδοσιακό, Με γέλασαν τα πουλιά

Άσκηση 10 Γράψε οκτώ δικά σου μέτρα σε $\frac{9}{8}$ με 2+2+2+3 και διάβασέ τα.

- 3+2+2+2: φτιάχεται αν προσθέσουμε $\frac{3}{8} + \frac{2}{8} + \frac{2}{8} + \frac{2}{8}$. Ο **πρώτος** παλμός έχει μεγαλύτερη διάρκεια. Μετριέται με τις συλλαβές: **έ**-να-και — **δύ**-ο — **τρι**-α — **τέ**ς'-α

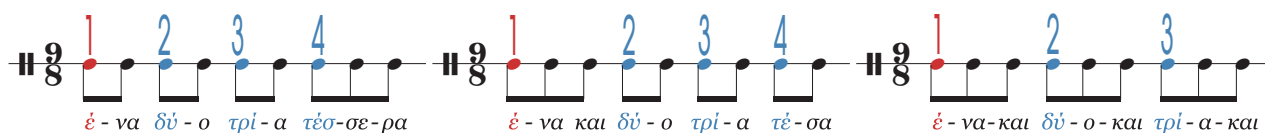
⚠ Τονισμένα όγδοα είναι το **πρώτο**, το **τέταρτο**, το **έκτο** και το **όγδοο**.

Μ. Χατζιδάκις, Οδός ονείρων - Νυχτερινός χορός

Άσκηση 11 Γράψε οκτώ δικά σου μέτρα σε $\frac{9}{8}$ με 3+2+2+2 και διάβασέ τα.

Προσοχή στη διαφορά των μικτών μέτρων σε $\frac{9}{8}$ (2+2+2+3 και 3+2+2+2) με το σύνθετο $\frac{9}{8}$ (3+3+3). Σύγκρινε τα τονισμένα όγδοα στις επόμενες αναλύσεις:

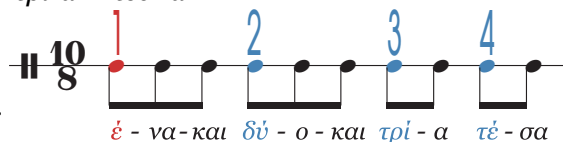
Το μέτρο $\frac{10}{8}$

Το μέτρο $\frac{10}{8}$ είναι ένα τετραμερές μέτρο με μικτή υποδιαίρεση. Μετριέται με τέσσερις κινήσεις του χεριού: **κάτω — μέσα — έξω — πάνω** και τονίζεται: **ισχυρό — ασθενές — ασθενές — ασθενές**.

Υπάρχουν δυο ειδών $\frac{10}{8}$:

- 3+3+2+2: φτιάχνεται αν προσθέσουμε $\frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{2}{8} + \frac{2}{8}$. Ο **πρώτος και ο δεύτερος** παλμός έχουν μεγαλύτερη διάρκεια. Μετριέται με τις συλλαβές: **έ-να-και — δύ-ο-και — τρί-α — τέσ'-α**

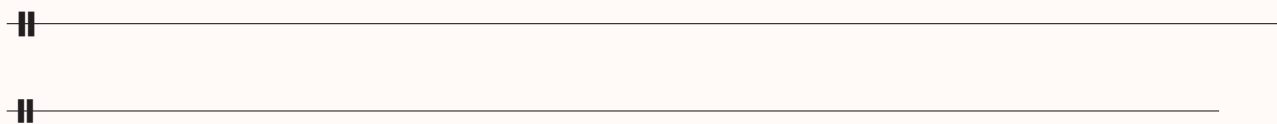
❗ Τονισμένα όγδοα είναι το **πρώτο**, το **τέταρτο**, το **έβδομο** και το **ένατο**.

Μ. Χατζιδάκις, Άσπρο περιστέρι

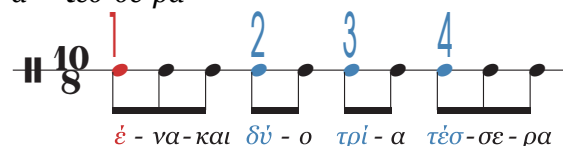

Άσκηση 12 Γράψε οκτώ δικά σου μέτρα σε $\frac{10}{8}$ με 3+3+2+2 και διάβασέ τα.

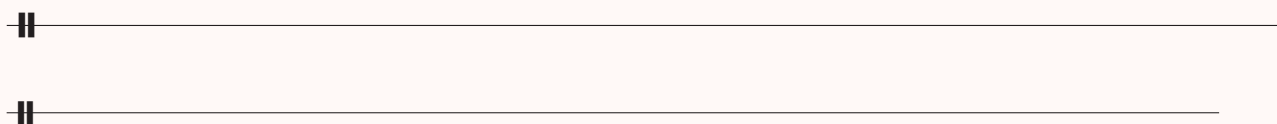

- 3+2+2+3: φτιάχνεται αν προσθέσουμε $\frac{3}{8} + \frac{2}{8} + \frac{2}{8} + \frac{3}{8}$. Ο **πρώτος και ο τέταρτος** παλμός έχουν μεγαλύτερη διάρκεια. Μετριέται με τις συλλαβές: **έ-να-και — δύ-ο — τρί-α — τέσ-σε-ρα**

❗ Τονισμένα όγδοα είναι το **πρώτο**, το **τέταρτο**, το **έκτο** και το **όγδοο**.

Άσκηση 13 Γράψε οκτώ δικά σου μέτρα σε $\frac{10}{8}$ με 3+2+2+3 και διάβασέ τα.

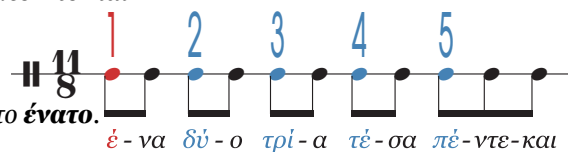
Το μέτρο $\frac{9}{8}$

Το μέτρο $\frac{9}{8}$ είναι ένα πενταμερές μέτρο με μικτή υποδιαίρεση.

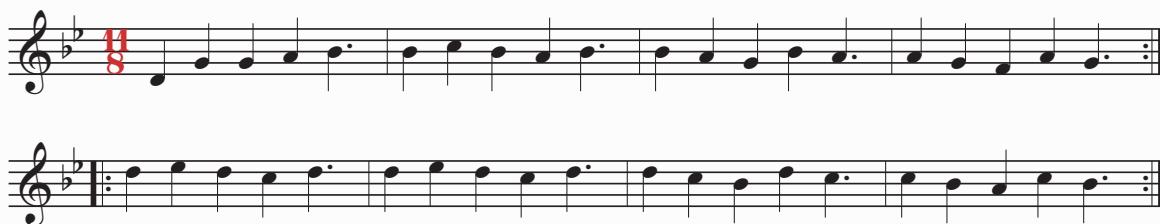
Υπάρχουν δυο ειδών $\sharp$:

- $2+2+2+2+3$: φτιάχνεται αν προσθέσουμε $\frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8}$. Ο **πέμπτος** παλμός έχει μεγαλύτερη διάρκεια. Μετρίεται με τις συλλαβές: **έ-να – δύ-ο – τρι-α – τέσ'-α – πέ-ντε-και**

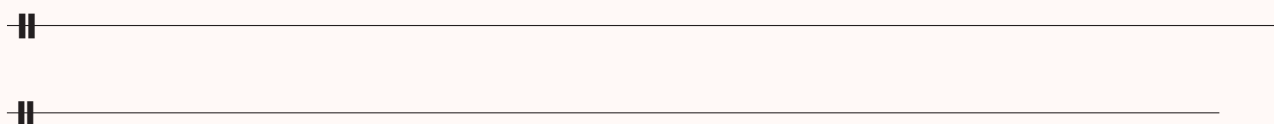
❗ Τονισμένα όγδοα είναι το **πρώτο**, το **τρίτο**, το **πέμπτο**, το **έβδομο** και το **ένατο**.

Μ. Χατζιδιάκις, Βροχή

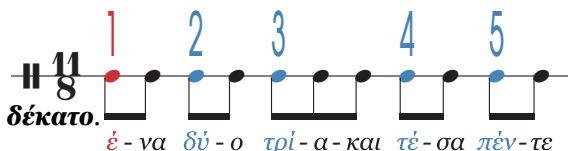

Άσκηση 14 Γράψε οκτώ δικά σου μέτρα σε $\sharp$ με $2+2+2+2+3$ και διάβασέ τα.

- $2+2+3+2+2$: φτιάχνεται αν προσθέσουμε $\frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8}$. Ο **τρίτος** παλμός έχει μεγαλύτερη διάρκεια. Μετρίεται με τις συλλαβές: **έ-να – δύ-ο – τρι-α-και – τέσ'-α – πέ-ντε**

❗ Τονισμένα όγδοα είναι το **πρώτο**, το **τρίτο**, το **πέμπτο**, το **όγδοο** και το **δέκατο**.

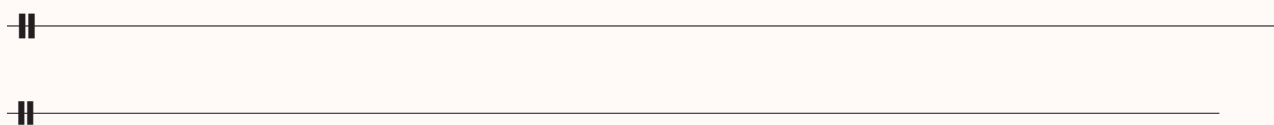

Μελέτησε το επόμενο παράδειγμα. Είναι γραμμένο σε δέκατα έκτα λόγω της γρήγορης ρυθμικής αγωγής.

V. Semyonov, Gankino Horo

Άσκηση 15 Γράψε οκτώ δικά σου μέτρα σε $\sharp$ με $2+2+3+2+2$ και διάβασέ τα.

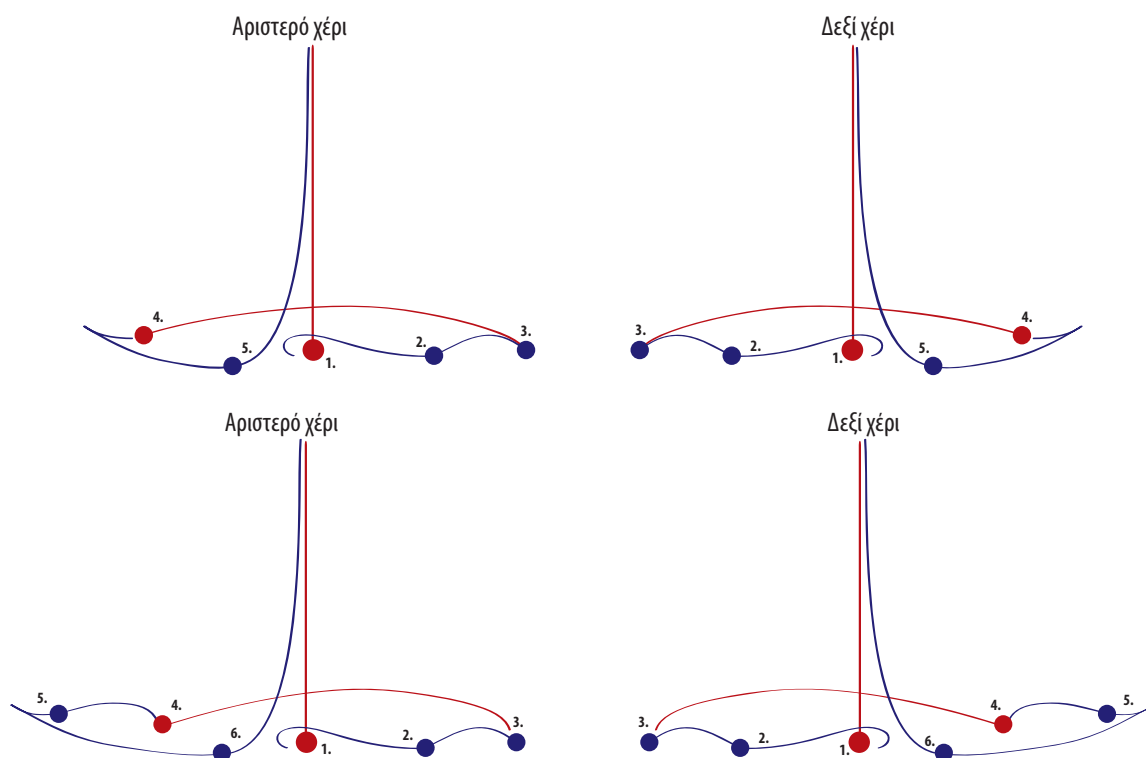

Σύνθετα και μικτά μέτρα με άλλες μονάδες μέτρησης

Αναφέραμε ήδη τα μέτρα $\frac{7}{8}$ και $\frac{11}{8}$ ως παραδείγματα μέτρων που γράφονται με μονάδα το δέκατο έκτο λόγω της γρήγορης ρυθμικής αγωγής. Κατά τα άλλα, για αυτά τα μέτρα δεν αλλάζει τίποτα σε σχέση με τα $\frac{3}{8}$ και τα $\frac{6}{8}$, αντίστοιχα. Ωστόσο, αν το τέμπο είναι πολύ γρήγορο, ίσως χρειαστεί σε τέτοιες περιπτώσεις να μετρήσουμε τα τέσσερα όγδοα σε μια κίνηση του χεριού.

Ανάλογα, τα μικτά μέτρα μπορούν να γραφτούν και με μονάδα το τέταρτο, όταν η ρυθμική αγωγή είναι αργή. Έτσι το μέτρο $\frac{5}{4}$ είναι ανάλογο του $\frac{3}{8}$ ως προς τις υποδιαίρεσεις και το μέτρημα. Αντίστοιχα το σύνθετο $\frac{3}{4}$ είναι ανάλογο του $\frac{6}{8}$ κ.ο.κ.

Τα επόμενα σχήματα δείχνουν το μέτρημα σε $\frac{5}{4}$ (3+2) και $\frac{3}{4}$ (3+3) όταν το τέμπο είναι αργό:

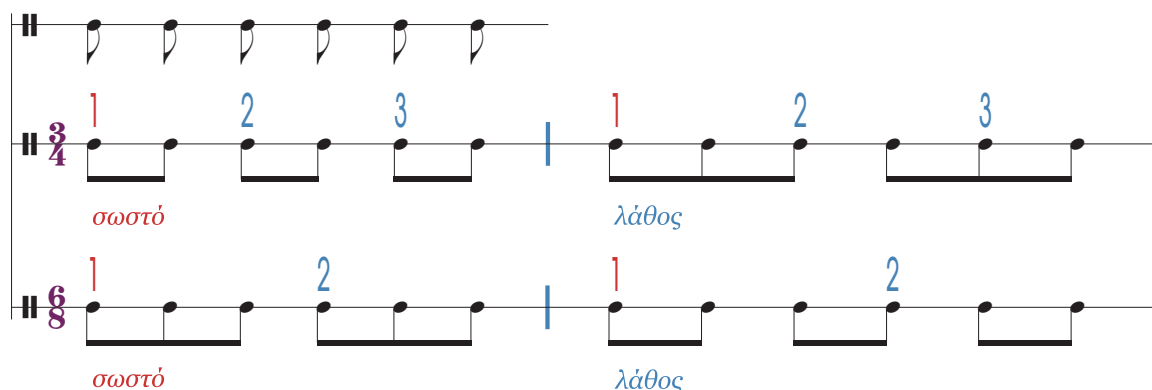

Ομαδοποίηση μικρότερων αξιών

Η ομαδοποίηση μικρών αξιών πρέπει να δείχνει ξεκάθαρα τους βασικούς παλμούς του μέτρου.

Ας θυμηθούμε τη διαφορά ανάμεσα στα $\frac{3}{4}$ και τα $\frac{6}{8}$: ενώ ο αριθμός των ογδών συνολικά είναι ίδιος (έξι), αλλάζει ο τονισμός τους. Έτσι, στα $\frac{3}{4}$ οι τονισμοί είναι ανά δυο όγδοα (**έ**-να — **δύ**-ο — **τρί**-α) και το μέτρο έχει **τρεις κινήσεις**, ενώ στα $\frac{6}{8}$ οι τονισμοί είναι ανά τρία όγδοα (**έ**-να-και — **δύ**-ο-και — **τρί**-α-και και το μέτρο έχει **δυο κινήσεις**.

Αυτές οι διαφοροποιήσεις πρέπει να φαίνονται στην ομαδοποίηση των μικρών αξιών:

2.6 Πολυρυθμία

Ορισμός 6 Πολυρυθμικό λέγεται ένα έργο όταν συμβαίνει ένα από τα παρακάτω:

- Σε διάφορα σημεία του εναλλάσσονται διαφορετικά μέτρα ή
- Σε κάποιο σημείο του υπάρχουν ταυτόχρονα δυο ή περισσότερα μέτρα.

Την πρώτη περίπτωση την συναντήσαμε ήδη στη σελίδα 12, στο τραγούδι *Το γελαστό παιδί*. Μελέτησε τα διαφορετικά μέτρα που συνυπάρχουν στο επόμενο παράδειγμα:

A. Piazzolla, *Libertango*

2.7 Παροδικές μεταβολές της ρυθμικής υποδιαίρεσης

Ορίσαμε τα μέτρα με *διμερή* υποδιαίρεση ως μέτρα στα οποία ο βασικός παλμός υποδιαιρείται σε δυο ίσα τμήματα. Έτσι, για παράδειγμα στα $\frac{4}{4}$ ο βασικός παλμός είναι το τέταρτο και, φυσικά, **υποδιαιρείται σε δυο όγδοα**. Επίσης ορίσαμε τα μέτρα με *τριμερή* υποδιαίρεση ως μέτρα στα οποία ο βασικός παλμός υποδιαιρείται σε τρία ίσα τμήματα. Στα $\frac{6}{8}$ ο βασικός παλμός είναι το παρεστιγμένο τέταρτο και, φυσικά, **υποδιαιρείται σε τρία όγδοα**. Τα σχήματα που θα δούμε παρακάτω αλλάζουν αυτήν τη ρυθμική υποδιαίρεση.

Ορισμός 7

- Το **δίηχο** και το **τετράηχο** αλλάζουν την τριμερή υποδιαίρεση σε διμερή
- Το **τρίηχο**, το **πεντάηχο**, το **εξάηχο**, το **επτάηχο** κ. λπ. αλλάζουν τη διμερή υποδιαίρεση σε τριμερή, πενταμερή, εξαμερή, επταμερή κ. λπ.

Μαθαίνω

- Το **τρίηχο ογδών** ισούται με δυο όγδοα ή με ένα τέταρτο
- Το **τρίηχο τετάρτων** ισούται με δυο τέταρτα ή με ένα μισό
- Το **τρίηχο δεκάτων έκτων** ισούται με δυο δέκατα έκτα ή με ένα όγδοο
- Το **πεντάηχο ογδών** ισούται με τέσσερα όγδοα ή με ένα μισό

- Το **πεντάχρο δεκάτων έκτων** ισούται με τέσσερα δέκατα έκτα ή με ένα τέταρτο
- Το **εξάχρο ογδόων** ισούται με τέσσερα όγδοα ή με ένα μισό
- Το **εξάχρο δεκάτων έκτων** ισούται με τέσσερα δέκατα έκτα ή με ένα τέταρτο
- Το **επτάχρο ογδόων** ισούται με τέσσερα όγδοα ή με ένα μισό
- Το **επτάχρο δεκάτων έκτων** ισούται με τέσσερα δέκατα έκτα ή με ένα τέταρτο
- Το **δίχρο ογδόων** ισούται με τρία όγδοα ή με ένα παρεστιγμένο τέταρτο
- Το **δίχρο τετάρτων** ισούται με τρία τέταρτα ή με ένα παρεστιγμένο μισό

! Τα δίχροα, τρίαχροα κ.λπ. συμβολίζονται με τον αντίστοιχο αριθμό πάνω ή κάτω από τα φθογγόσημα. Όταν είναι απαραίτητο, βάζουμε και μια αγκύλη (σε παλαιότερες εκδόσεις βρίσκουμε καμπύλη αντί για την αγκύλη).

Στο επόμενο παράδειγμα φαίνεται η αναλογία ογδόων με τα τρίαχροα ογδόων:

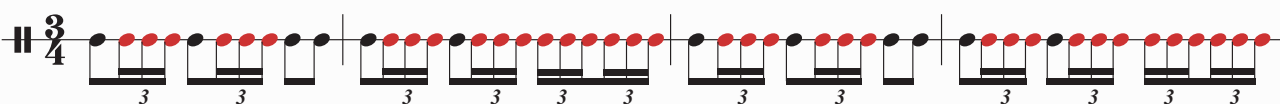
Στο επόμενο παράδειγμα φαίνεται η αναλογία τετάρτων με τα τρίαχροα τετάρτων:

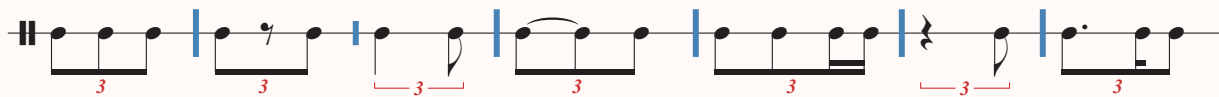
G. Bizet, *Carillon*

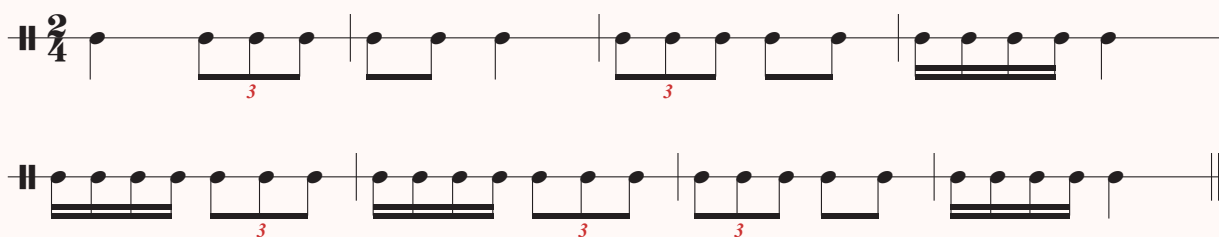
M. Ravel, *Bolero*

Άσκηση 16 Μελέτησε διάφορα μοτίβα με τρίαχροα ογδόων. Πρόσεξε ότι το τρίτο και το τέταρτο μοτίβο είναι ισοδύναμα.

Άσκηση 17 Μελέτησε αργά την επόμενη άσκηση.

Άσκηση 18 Φτιάξε 8 μέτρα σε $\frac{4}{4}$, χρησιμοποιώντας τρήχα ογδών.

2.8 Το ελλιπές μέτρο (Pickup Measure)

Μαθαίνω Ελλιπές μέτρο λέγεται το πρώτο μέτρο μιας μελωδίας, όταν δεν έχει όλους τους χρόνους του, δηλαδή όταν δεν είναι **πλήρες**. Συνήθως οι χρόνοι που λείπουν συμπληρώνονται στο τελευταίο μέτρο. ■

❗ **Το ελλιπές μέτρο δεν αριθμείται:** ως πρώτο μέτρο μιας σύνθεσης θεωρείται το πρώτο **πλήρες** μέτρο!

Άσκηση 19 Τραγούδησε τη μελωδία.

Γ. Μαρκόπουλος, Μαλαματένια λόγια

2.9 Αντιχρονισμός – Συγκοπή

Μαθαίνω Ο **αντιχρονισμός** (ιταλικά: *controtempo*) συμβαίνει όταν σε μια ισχυρή θέση έχουμε παύση και στην επόμενη ασθενή θέση έχουμε κάποια νότα. ■

❗ Ο **αντιχρονισμός** μεταφέρει το βάρος του ρυθμού από την ισχυρή θέση στην επόμενη ασθενή.

Μαθαίνω Η **συγκοπή** (*syncopation*) συμβαίνει όταν μια νότα που μπαίνει σε ασθενή θέση συνεχίζεται και στην επόμενη ισχυρή. **Ομαλή** λέγεται η συγκοπή που γίνεται με ίδιες αξίες και **ανώμαλη** αυτή που γίνεται με διαφορετικές. ■

 Η **συγκοπή** μεταφέρει το βάρος του ρυθμού από την ισχυρή θέση στην προηγούμενη ασθενή!

Στο επόμενο παράδειγμα οι αντιχρονισμοί σημειώνονται με μπλε αγκύλη και οι συγκοπές με κόκκινη:

Μ. Θεοδωράκης, *Το τρένο φεύγει στις οκτώ*

The musical score is written for a single melodic line in 4/4 time, key of B-flat major. It consists of three staves. The first staff begins with a treble clef, a key signature of two flats (B-flat and E-flat), and a 4/4 time signature. The melody starts with a quarter rest, followed by a quarter note B-flat, an eighth note A-flat, an eighth note G, a quarter note F, and a quarter note E-flat. The second staff continues the melody with a quarter note D, a quarter note C, a quarter note B-flat, and a quarter note A-flat. The third staff concludes the melody with a quarter note G, a quarter note F, a quarter note E-flat, and a quarter note D. Red arrows point to the first four notes of the first staff. Red and blue brackets are used throughout the score to group notes.

Παλμός, μέτρο, ρυθμός

Η μουσική είναι μια τέχνη που εκτυλίσσεται στην πορεία του χρόνου. Ο **βασικός παλμός** είναι η διαίρεση του χρόνου σε *ίσα* (στα απλά και τα σύνθετα μέτρα) ή *άνισα* (στα μικτά μέτρα) τμήματα. Τα διάφορα **είδη των μέτρων** οργανώνουν τους παλμούς σε *ισχυρούς* και *ασθενείς*. Ο **ρυθμός** είναι το αποτέλεσμα που διαμορφώνεται από τη χρήση διαφορετικών *αξιών* στη μουσική.

- ## 1. Πορεία του χρόνου

- ## 2. Βασικός παλμός

- ### 3. Οργάνωση σε μέτρα

- #### 4. Ακολουθίες ισχυρών - ασθενών

- ## 5. Ρυθμική δομή κομματιού

[illegible]

Επαναληπτικές ασκήσεις

Άσκηση 20 Φτιάξε 8 μέτρα σε $\frac{4}{5}$ με:

||

Άσκηση 21 Φτιάξε 8 μέτρα σε $\frac{8}{8}$ με μοτίβα από τη σελίδα 8.

||

||

Άσκηση 22 Φτιάξε 8 μέτρα σε $\frac{3}{4}$ (3+2+2) με μοτίβα από τη σελίδα 8.

||

||

Άσκηση 23 Φτιάξε 8 μέτρα σε $\frac{4}{4}$ με μοτίβα από τη σελίδα 8. Χρησιμοποίησε και συγκοπές

||

||

Άσκηση 24 Φτιάξε 8 μέτρα σε $\frac{3}{4}$ (3+2) με μοτίβα από τη σελίδα 8. Χρησιμοποίησε και συγκοπές

||

||

Άσκηση 25 Απάντησε προφορικά στις επόμενες ερωτήσεις:

- Τι λέμε α) βασικό παλμό, β) τέμπο, γ) διαστολή;
- Ποια φθογγόσημα γνωρίζεις; Βάλτα από το μεγαλύτερο στο μικρότερο.
- Τι δείχνει και πού γράφεται ο μετρικός οπλισμός;
- Ποιοι χρόνοι είναι ισχυροί και ποιοι ασθενείς: α) στα $\frac{2}{4}$, β) στα $\frac{3}{4}$, γ) στα $\frac{4}{4}$, δ) στα $\frac{3}{8}$;
- Ποια είναι τα είδη των μέτρων; Ποια απλά μέτρα γνωρίζεις; Ποια σύνθετα; Ποια μικτά;
- Τι σημαίνει διμερής και τι τριμερής υποδιαίρεση;
- Δώσε ένα παράδειγμα: α) διμερούς μέτρου με διμερή υποδιαίρεση, β) διμερούς μέτρου με τριμερή υποδιαίρεση, γ) τριμερούς μέτρου με διμερή υποδιαίρεση, δ) τριμερούς μέτρου με τριμερή υποδιαίρεση, διμερούς μέτρου με μικτή υποδιαίρεση.
- Τι είναι το ελλιπές μέτρο;
- Τι είναι το τρίηχο; Πόσο διαρκεί ένα τρίηχο ογδώνων;
- Τι είναι ο αντιχρονισμός και τι η συγκοπή;

3. Διαστήματα

3.1 Βασικοί ορισμοί

Ορισμός 8 **Διάστημα** (*interval*) λέγεται η απόσταση ανάμεσα σε δυο νότες. ■

Ορισμός 9 Τα διαστήματα χωρίζονται σε **μελωδικά** και **αρμονικά**:

- **Μελωδικό διάστημα** (*melodic interval*) λέγεται το διάστημα που σχηματίζεται από δυο νότες που παίζονται **διαδοχικά** και γράφονται **η μια δίπλα στην άλλη**
- **Αρμονικό διάστημα** (*harmonic interval*) λέγεται το διάστημα που σχηματίζεται από δυο νότες που παίζονται **ταυτόχρονα** και γράφονται **η μια πάνω από την άλλη**. ■

❗ Θυμήσου ότι στο πεντάγραμμο διαβάζουμε πάντα από κάτω προς τα πάνω!

Ορισμός 10 Η χαμηλότερη από τις δυο νότες ενός διαστήματος λέγεται **βάση** (*root*), ενώ η ψηλότερη λέγεται **κορυφή** (*top note*). ■

Ορισμός 11 Τα μελωδικά διαστήματα χωρίζονται σε **ανιόντα** και **κατιόντα**:

- **Ανιόν** (*ascending*) λέγεται το μελωδικό διάστημα που πηγαίνει προς τα **πάνω**, δηλαδή όταν παίζεται **πρώτα η βάση και μετά η κορυφή του**
- **Κατιόν** (*descending*) λέγεται το μελωδικό διάστημα που πηγαίνει προς τα **κάτω**, δηλαδή όταν παίζεται **πρώτα η κορυφή και μετά η βάση του**. ■

Ορισμός 12 Τα διαστήματα χωρίζονται σε **βήματα** και **πηδήματα**:

- **Βήμα** (*step*) λέγεται το διάστημα που σχηματίζεται από δυο συνεχόμενες νότες της κλίμακας
- **Πηδήματα** (*skip*) λέγονται τα διαστήματα που είναι μεγαλύτερα από τα βήματα. ■

Ορισμός 13 Το διάστημα που σχηματίζεται από δυο *ίδιες* νότες λέγεται **ταυτοφωνία** (*unison*). ■

3.2 Τα διατονικά βήματα (Steps)

Τόνος (Tone, whole tone/step) και ημιτόνιο (Semitone, half tone/step)

Ορισμός 14 Η **φυσική κλίμακα** (*natural scale*) είναι η σκάλα που σχηματίζεται από τις νότες C, D, E, F, G, A, B και C και περιέχει δυο ειδών **διαστήματα**:

- Τα **φυσικά ημιτόνια** E — F και B — C
- Τους **φυσικούς τόνους** C — D, D — E, F — G, G — A και A — B. ■

Μείζον – έλασσον – φρύγιο τετράχορδο

Ορισμός 15 Το **τετράχορδο** (*tetrachord*) είναι ένα σύνολο από τέσσερις διαδοχικές νότες. Χρησιμοποιώντας δυο τόνους και ένα ημιτόνιο μπορούμε να φτιάξουμε **τρία διαφορετικά τετράχορδα**:

- το **μείζον τετράχορδο** έχει τα διαστήματα: **T — T — H**
- το **έλασσον τετράχορδο** έχει τα διαστήματα: **T — H — T**
- το **φρύγιο τετράχορδο** έχει τα διαστήματα: **H — T — T**.

Η επίδραση των αλλοιώσεων

Μαθαίνω

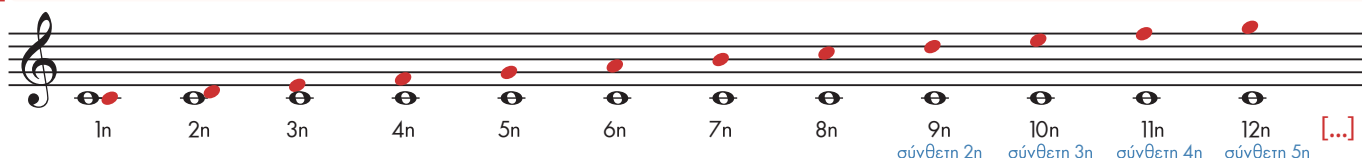
- Για να **μικρύνουμε** ένα διάστημα, **οξύνουμε τη βάση ή βαρύνουμε την κορυφή**
- Για να **μεγαλώσουμε** ένα διάστημα, **βαρύνουμε τη βάση ή οξύνουμε την κορυφή**.

3.3 Το μέγεθος των διαστημάτων

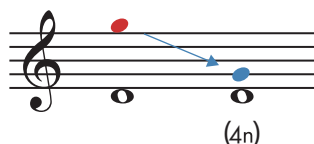
Τα διαστήματα περιγράφονται με δυο όρους: ο πρώτος όρος είναι **ποσοτικός (μέγεθος)** και ο δεύτερος **ποιοτικός (είδος)**. Ο **ποσοτικός** όρος δείχνει τον αριθμό των βαθμίδων (ή των νοτών) που περιέχονται σε ένα διάστημα. Έτσι έχουμε διαστήματα 1ης, 2ης, 3ης κ.λπ. Η **ταυτοφωνία** είναι διάστημα 1ης. Τα **βήματα** είναι όλα διαστήματα 2ης, ενώ η **οκτάβα** είναι διάστημα 8ης (οκτώ νότες).

Ορισμός 16 **Απλά** (*simple*) διαστήματα λέγονται τα διαστήματα από την 1η μέχρι και την 8η. **Σύνθετα** (*compound*) διαστήματα λέγονται όλα τα μεγαλύτερα από την 8η.

Έτσι: η 9η λέγεται και “σύνθετη 2η”, η 10η λέγεται και “σύνθετη 3η” κ.ο.κ.

Μαθαίνω Για να βρούμε με ποιο απλό διάστημα ισοδυναμεί ένα σύνθετο, αφαιρούμε μια οκτάβα: παίρνουμε την **κορυφή** του και την κατεβάζουμε κατά μια οκτάβα:

Ο **ποιοτικός** όρος εξαρτάται από το μέγεθος των βημάτων που περιέχει ένα διάστημα. Έτσι, το ημιτόνιο είναι 2μ (“δεύτερη μικρή”), ενώ ο τόνος είναι 2Μ (“δεύτερη μεγάλη”).

Ανάλογα με τα ημιτόνια που περιέχει, ένα διάστημα μπορεί να είναι μεγάλο (*major*), μικρό (*minor*), καθαρό (*perfect*), αυξημένο (*augmented*), ελαττωμένο (*diminished*), δις αυξημένο (*doubly augmented*) ή δις ελαττωμένο (*doubly diminished*). Έτσι, μια 2η μπορεί να είναι 2μ, 2Μ, 2ε ή 2Α.

Μαθαίνω

- Τα διαστήματα 2ης, 3ης, 6ης και 7ης μπορεί να είναι μικρά, μεγάλα, ελαττωμένα ή αυξημένα
- Τα διαστήματα 1ης, 4ης, 5ης και 8ης μπορεί να είναι καθαρά, ελαττωμένα ή αυξημένα

- Για τα σύνθετα διαστήματα ισχύει ό,τι και για τα αντίστοιχα απλά: για την 9η ισχύει ό,τι για τη 2η, για την 11η ό,τι για την 4η κ.ο.κ.

❗ Πρόσεξε ότι τα διαστήματα σχηματίζουν ζευγάρια που έχουν άθροισμα 9: $2n - 7n$, $3n - 6n$, $1n - 8n$, $4n - 5n$.

Μεταβολή διαστημάτων

Τα διαστήματα της πρώτης κατηγορίας (2ης, 3ης, 6ης και 7ης) μπαίνουν από το μικρότερο στο μεγαλύτερο με την εξής σειρά:

ελαττωμένο $\Rightarrow$ μικρό $\Rightarrow$ μεγάλο $\Rightarrow$ αυξημένο

Τα διαστήματα της δεύτερης κατηγορίας (1ης, 4ης, 5ης και 8ης) μπαίνουν από το μικρότερο στο μεγαλύτερο με την εξής σειρά:

ελαττωμένο $\Rightarrow$ καθαρό $\Rightarrow$ αυξημένο

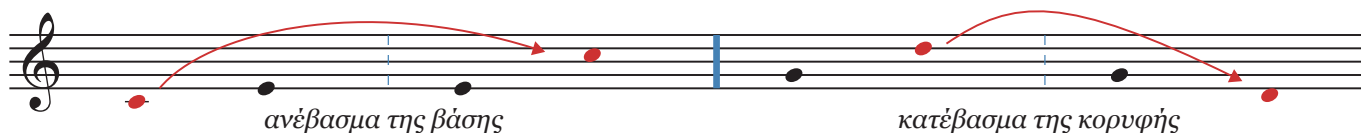
Μαθαίνω

- Για να μετατρέψουμε μικρό σε μεγάλο, **βαρύνουμε τη βάση ή οξύνουμε την κορυφή**
- Για να μετατρέψουμε μεγάλο σε μικρό, **οξύνουμε τη βάση ή βαρύνουμε την κορυφή**
- Για να μετατρέψουμε καθαρό σε αυξημένο, **βαρύνουμε τη βάση ή οξύνουμε την κορυφή**
- Για να μετατρέψουμε μικρό σε ελαττωμένο, **οξύνουμε τη βάση ή βαρύνουμε την κορυφή**
- ...

34 Αναστροφή διαστημάτων (Interval inversion)

Ορισμός 17 Η **αναστροφή** ενός διαστήματος είναι η διαδικασία κατά την οποία η **βάση** ενός διαστήματος γίνεται **κορυφή** του και το ανάποδο.

Μαθαίνω Όταν αναστρέφουμε ένα διάστημα, η βάση γίνεται κορυφή και η κορυφή γίνεται βάση. Τα δυο διαστήματα έχουν άθροισμα μια οκτάβα.

Κατά την αναστροφή ισχύουν οι παρακάτω κανόνες:

$1n \Rightarrow 8n$
 $2n \Rightarrow 7n$
 $3n \Rightarrow 6n$
 $4n \Rightarrow 5n$

$\mu \Rightarrow M$
 $\epsilon \Rightarrow A$
 $K \Rightarrow K$

3.5 Τα διαστήματα της μείζονας κλίμακας

■ 2μ είναι το **ημιτόνιο**

■ 2Μ είναι ο **τόνος**

■ Η 3Μ περιέχει **2Τ** (4Η)

■ Η 3μ περιέχει **1Τ + 1Η** (3Η)

❗ Οι φυσικές 3Μ είναι: Ντο – Μι, Φα – Λα, Σολ – Σι.

■ Η 4Κ περιέχει **2Τ + 1Η** (5Η)

■ Η 4Α περιέχει **3Τ** (6Η, τρίτονο)

■ Η 5Κ περιέχει **3Τ + 1Η** (7Η)

■ Η 5ε περιέχει **2Τ + 2Η** (6Η)

❗ Όλες φυσικές 4ες είναι Κ, εκτός από την Φα – Σι, που είναι Α. ❗ Όλες φυσικές 5ες είναι Κ, εκτός από την Σι – Φα, που είναι ε.

■ Η 6Μ περιέχει **4Τ + 1Η** (9Η)

■ Η 6μ περιέχει **3Τ + 2Η** (8Η)

■ Η 7Μ περιέχει **5Τ + 1Η** (11Η)

■ Η 7μ περιέχει **4Τ + 2Η** (10Η)

❗ Οι φυσικές 6μ είναι: Μι – Ντο, Λα – Φα, Σι – Σολ.

❗ Οι φυσικές 7Μ είναι: Ντο – Σι, Φα – Μι

Διαστήματα 8ης

■ Η 8Κ είναι η **οκτάβα** και περιέχει **12Η**

■ Η 8Α περιέχει **13Η**

■ Η 8ε περιέχει **11Η**

3.6 Τα διαστήματα στις βαθμίδες της μείζονας κλίμακας

Βαθμίδες:	1̂	2̂	3̂	4̂	5̂	6̂	7̂
Διαστήματα 2ης:	Μ	Μ	μ	Μ	Μ	Μ	μ
Διαστήματα 3ης:	Μ	μ	μ	Μ	Μ	μ	μ
Διαστήματα 4ης:	Κ	Κ	Κ	Α	Κ	Κ	Κ
Διαστήματα 5ης:	Κ	Κ	Κ	Κ	Κ	Κ	ε
Διαστήματα 6ης:	Μ	Μ	μ	Μ	Μ	μ	μ
Διαστήματα 7ης:	Μ	μ	μ	Μ	μ	μ	μ
Διαστήματα 8ης:	Κ	Κ	Κ	Κ	Κ	Κ	Κ

3.7 Τα διαστήματα στην αρμονική ελάσσονα

Η όξυνση του προσαγωγέα στην αρμονική ελάσσονα δημιουργεί διαστήματα που δεν υπάρχουν στη μείζονα κλίμακα:

■ 2Α στην 6̂

■ 4Α στην 4̂

■ 7ε στην 7̂

■ 4ε στην 7̂

■ 5Α στην 3̂

3.8 Σύμφωνα και διάφωνα διαστήματα

Ορισμός 18 **Σύμφωνα** (*consonant*) λέγονται τα διαστήματα που δίνουν την αίσθηση της ισορροπίας και της σταθερότητας. **Διάφωνα** (*dissonant*) λέγονται τα διαστήματα που δίνουν την αίσθηση της αστάθειας. **Προετοιμασία** (*preparation*) λέγεται οτιδήποτε συμβαίνει **πριν** από την εμφάνιση διάφωνου διαστήματος, για να το **προετοιμάσει**. **Λύση** (*resolution*) λέγεται το σύμφωνο διάστημα που ακολουθεί κάποιο διάφωνο διάστημα και λύνει τη διαφωνία.

Οι έννοιες της **συμφωνίας** και τις **διαφωνίας** αλλάζουν στις διάφορες εποχές. Στην κλασσική θεωρία της ευρωπαϊκής μουσικής, τα διαστήματα χωρίζονται στις εξής κατηγορίες:

Μαθαίνω

Σύμφωνα	<i>Τέλεια σύμφωνα</i>	1Κ, 4Κ, 5Κ, 8Κ
	<i>Ατελή σύμφωνα</i>	3Μ/μ, 6Μ/μ
Διάφωνα		2ες, 7ες όλα τα αυξημένα, όλα τα ελαττωμένα

Παρατηρήσεις:

- Οι μελωδικές 2μ και 2Μ είναι **σύμφωνες**, ενώ οι αρμονικές 2ες είναι όλες **διάφωνες**
- Οι μελωδικές 4Κ είναι **σύμφωνες**. Οι αρμονικές 4Κ είναι **σύμφωνες** αν υπάρχει ταυτόχρονα άλλη νότα που ηχεί χαμηλότερα από τη βάση τους, αλλά είναι **διάφωνες** όταν η βάση τους είναι η χαμηλότερη νότα που ηχεί.¹

Μελωδική 2Μ Αρμονική 2Μ Μελωδική 4Κ Αρμονική 4Κ

Λύση των διάφωνων διαστημάτων

Μαθαίνω Τα διάφωνα διαστήματα λύνονται με έναν από τους παρακάτω τρόπους:

- Μια από τις δυο νότες ανεβαίνει 2η και μια κατεβαίνει 2η (*αντίθετη κίνηση*)
- Μια από τις δυο νότες μένει ακίνητη και η άλλη ανεβαίνει ή κατεβαίνει 2η (*πλάγια κίνηση*).

Οι λύσεις των διάφωνων διαστημάτων φαίνονται αναλυτικά στον επόμενο πίνακα. Παρακάτω θα περιγράψουμε τις σημαντικότερες περιπτώσεις.

Μαθαίνω Η 4Α λύνεται με δυο τρόπους:

- Λύση σε 6μ: η **βάση** κατεβαίνει 2μ και η **κορυφή** ανεβαίνει 2μ
- Λύση σε 6Μ: η **βάση** κατεβαίνει 2Μ και η **κορυφή** ανεβαίνει 2μ

Μαθαίνω Η 5ε λύνεται με δυο τρόπους:

- Λύση σε 3Μ: η **βάση** ανεβαίνει 2μ και η **κορυφή** κατεβαίνει 2μ
- Λύση σε 3μ: η **βάση** ανεβαίνει 2μ και η **κορυφή** κατεβαίνει 2Μ

¹Αργότερα θα πούμε ότι «οι αρμονικές 4Κ είναι διάφωνες όταν σχηματίζονται με τη χαμηλότερη φωνή».

Μαθαίνω Η 2Α λύνεται με σε 4Κ:

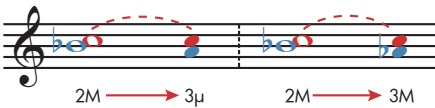
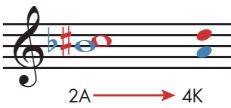
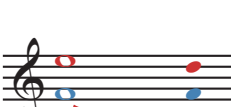
- Η **βάση** κατεβαίνει 2μ και η **κορυφή** ανεβαίνει 2μ

Μαθαίνω Η 6Α λύνεται με σε 8Κ:

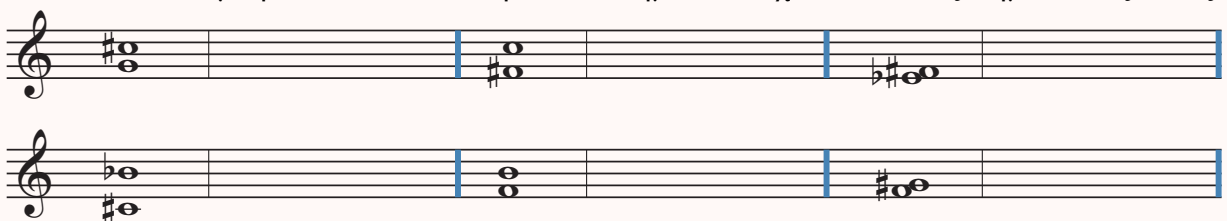
- Η **βάση** κατεβαίνει 2μ και η **κορυφή** ανεβαίνει 2μ

Μαθαίνω Η 7ε λύνεται με σε 5Κ:

- Η **βάση** ανεβαίνει 2μ και η **κορυφή** κατεβαίνει 2μ

Διαστήματα δευτέρης			
Διαστήματα τρίτης			
Διαστήματα τέταρτης			
Διαστήματα πέμπτης			
Διαστήματα έκτης			
Διαστήματα εβδομης			
Διαστήματα ένατης			

Άσκηση 26 Αναγνώρισε και λύσε τα διάφωνα διαστήματα. Αν έχουν δυο λύσεις, σημείωσέ τες και τις δυο.

Επαναληπτικές ασκήσεις

Άσκηση 27 Με **βάση** τη νότα F4 φτιάξε τα εξής διαστήματα:

2μ, 2Μ, 3μ, 3Μ, 4Κ, 4Α, 5ε, 5Κ, 6μ, 6Μ, 7μ, 7Μ, 8Κ.

Άσκηση 28 Απάντησε προφορικά στις επόμενες ερωτήσεις:

- Ποια διαστήματα λέγονται *μελωδικά* και ποια *αρμονικά*;
- Τι είναι τα *σύμφωνα* και τι τα *διάφωνα* διαστήματα; Ποια είναι;
- Τι είναι *προετοιμασία* και τι *λύση* ενός διάφωνου διαστήματος;
- Πώς λύνεται η 4Α και πώς η 5ε;
- Τι λέμε *βάση* και τι *κορυφή*;
- Πώς μπορούμε να μικρύνουμε και πώς να μεγαλώσουμε ένα διάστημα;
- Τι είναι η *αναστροφή* του διαστήματος;
- Πώς σχηματίζονται οι 2ες, οι 3ες, οι 4ες, οι 5ες, οι 6ες και οι 7ες στις μείζονες κλίμακες και πώς στις ελάσσονες;

Άσκηση 29 Αναγνώριση διαστημάτων.

1 	2 	3 	4
5 	6 	7 	8
9 	10 	11 	12
13 	14 	15 	16

Άσκηση 30 Αναγνώριση διαστημάτων.

1 	2 	3 	4
5 	6 	7 	8
9 	10 	11 	12
13 	14 	15 	16

Άσκηση 31 Σχημάτισε τα διαστήματα με τη δοσμένη νότα ως **βάση**.

1 2A	2 7μ	3 4K	4 8A
5 7M	6 6μ	7 7μ	8 2μ
9 5A	10 7ε	11 4K	12 2A

Άσκηση 32 Σχημάτισε τα διαστήματα με τη δοσμένη νότα ως **κορυφή**.

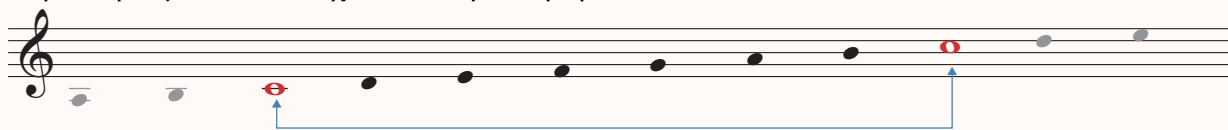
1 3ε	2 7μ	3 4ε	4 8K
5 2A	6 6μ	7 7μ	8 2μ
9 3M	10 2M	11 4ε	12 3ε

4. Κλίμακες (Scales)

4| Ορισμοί

Ορισμός 19 **Κλίμακα** (*scale*) είναι η διάταξη ενός συνόλου νοτών σε μια σειρά από την χαμηλότερη προς την ψηλότερη (ή το ανάποδο), έτσι ώστε κάθε νότα να σχηματίζει με τις γειτονικές της τα μικρότερα δυνατά διαστήματα. Η κλίμακα ξεκινά από τον **αρχικό φθόγγο** και ολοκληρώνεται με την οκτάβα του. Έξω από αυτές τις δυο νότες, οι νότες της κλίμακας επαναλαμβάνονται με την ίδια σειρά. ■

Ορισμός 20 Η **φυσική κλίμακα** (*natural scale*) είναι η κλίμακα που σχηματίζεται με τις φυσικές νότες. Η φυσική κλίμακα αντιστοιχεί στα άσπρα πλήκτρα του πιάνου. ■

Ορισμός 21 Η **χρωματική κλίμακα** (*chromatic scale*) είναι η κλίμακα που σχηματίζεται μόνο με ημιτόνια. ■

Ορισμός 22 Η **μείζονα κλίμακα** (*major scale*) είναι το είδος της κλίμακας που σχηματίζεται από δυο διαδοχικά μείζονα τετράχορδα, που συνδέονται μεταξύ τους με έναν τόνο. Τα διαστήματά της είναι: **Τόνος — Τόνος — Ημιτόνιο — Τόνος — Τόνος — Τόνος — Ημιτόνιο**.

Μείζον τετράχορδο

T + T + H

+ T +

Μείζον τετράχορδο

T + T + H

Το **πρώτο** τετράχορδο είναι το χαμηλό και το **δεύτερο** τετράχορδο είναι το ψηλό. Η κλίμακα παίρνει το όνομά της από τον αρχικό της φθόγγο. ■

Ορισμός 23 **Μελωδικές βαθμίδες** (*scale degrees*) λέγονται τα σκαλοπάτια της κλίμακας.

Συμβολίζουμε την κάθε μελωδική βαθμίδα με έναν αριθμό και το σύμβολο ^: το $\hat{1}$ συμβολίζει την πρώτη νότα της κλίμακας, το $\hat{5}$ την πέμπτη κ.ο.κ. ■

Μαθαίνω Τα ονόματα των μελωδικών βαθμίδων της μείζονας κλίμακας:¹

$\hat{1}$	τονική
$\hat{2}$	επιτονική
$\hat{3}$	μέση
$\hat{4}$	υποδεσπόζουσα
$\hat{5}$	δεσπόζουσα
$\hat{6}$	επιδεσπόζουσα
$\hat{7}$	προσαγωγέας
($\hat{8} = \hat{1}$)	τονική)

Μαθαίνω

- Οι **κύριες βαθμίδες** είναι η $\hat{1}$, η $\hat{4}$ και η $\hat{5}$.
- Οι **δευτερεύουσες βαθμίδες** είναι η $\hat{2}$, η $\hat{3}$, η $\hat{6}$ και η $\hat{7}$.

Οι κύριες βαθμίδες αποτελούν πρώτη ή τελευταία νότα ενός από τα δυο τετράχορδα της κλίμακας!

4.2 Μείζονες κλίμακες

Από τις δεκαπέντε μείζονες κλίμακες που γνωρίζουμε: α) η Ντο Μείζονα δεν έχει αλλοιώσεις, β) επτά κλίμακες χρειάζονται διέσεις και γ) επτά κλίμακες χρειάζονται υφέσεις.

Η σειρά των διέσεων

Μαθαίνω τη σειρά των διέσεων:

ΦΑ • Ντο • Σολ • Ρε • Λα • Μι • Σι

Οι διέσεις μπαίνουν στον οπλισμό στις ακόλουθες θέσεις στο κλειδί του σολ και το κλειδί του φα:

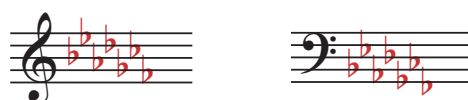

Η σειρά των υφέσεων

Μαθαίνω τη σειρά των υφέσεων:

Σι • Μι • Λα • Ρε • Σολ • Ντο • Φα

Οι υφέσεις μπαίνουν στον οπλισμό στις ακόλουθες θέσεις στο κλειδί του σολ και το κλειδί του φα:

Μείζονες κλίμακες με διέσεις

Μαθαίνω τη σειρά των μείζονων κλιμάκων με διέσεις:

Σολ • Ρε • Λα • Μι • Σι • Φα# • Ντο#

Μαθαίνω τους οπλισμούς των μείζονων κλιμάκων με διέσεις:

Η Σολ Μείζονα	έχει μια διέση:	ΦΑ
Η Ρε Μείζονα	έχει δυο διέσεις:	ΦΑ, Ντο
Η Λα Μείζονα	έχει τρεις διέσεις:	ΦΑ, Ντο, Σολ
Η Μι Μείζονα	έχει τέσσερις διέσεις:	ΦΑ, Ντο, Σολ, Ρε
Η Σι Μείζονα	έχει πέντε διέσεις:	ΦΑ, Ντο, Σολ, Ρε, Λα
Η Φα# Μείζονα	έχει έξι διέσεις:	ΦΑ, Ντο, Σολ, Ρε, Λα, Μι
Η Ντο# Μείζονα	έχει επτά διέσεις:	ΦΑ, Ντο, Σολ, Ρε, Λα, Μι, Σι

¹ Οι βαθμίδες της μείζονας κλίμακας στα αγγλικά λέγονται:

$\hat{1}$ – tonic, $\hat{2}$ – supertonic, $\hat{3}$ – mediant, $\hat{4}$ – subdominant, $\hat{5}$ – dominant, $\hat{6}$ – submediant, $\hat{7}$ – leading note.

Μείζονες κλίμακες με υφέσεις

Μαθαίνω τη σειρά των μείζονων κλιμάκων με υφέσεις:

Φα • Σι^b • Μι^b • Λα^b • Ρε^b • Σολ^b • Ντο^b ■

Μαθαίνω τους οπλισμούς των μείζονων κλιμάκων με υφέσεις:

Η Φα Μείζονα	έχει	μια ύφεση:	Σι
Η Σι ^b Μείζονα	έχει	δυο υφέσεις:	Σι, Μι
Η Μι ^b Μείζονα	έχει	τρεις υφέσεις:	Σι, Μι, Λα
Η Λα ^b Μείζονα	έχει	τέσσερις υφέσεις:	Σι, Μι, Λα, Ρε
Η Ρε ^b Μείζονα	έχει	πέντε υφέσεις:	Σι, Μι, Λα, Ρε, Σολ
Η Σολ ^b Μείζονα	έχει	έξι υφέσεις:	Σι, Μι, Λα, Ρε, Σολ, Ντο
Η Ντο ^b Μείζονα	έχει	επτά υφέσεις:	Σι, Μι, Λα, Ρε, Σολ, Ντο, Φα

Μαθαίνω τους οπλισμούς όλων των μείζονων κλιμάκων:

Ντο ^b	Σολ ^b	Ρε ^b	Λα ^b	Μι ^b	Σι ^b	Φα	Ντο	Σολ	Ρε	Λα	Μι	Σι	Φα [#]	Ντο [#]
7	6	5	4	3	2	1	0	1	2	3	4	5	6	7
b							#							

4.3 Η ελάσσονα κλίμακα

Φυσική ελάσσονα

Ορισμός 24 Η **φυσική ελάσσονα κλίμακα** (*natural minor scale*) σχηματίζεται από ένα έλασσον και ένα φρύγιο τετράχορδο, που συνδέονται μεταξύ τους με έναν τόνο. Τα διαστήματα της φυσικής ελάσσονας κλίμακας είναι: **Τόνος — Ημιτόνιο — Τόνος — Τόνος — Ημιτόνιο — Τόνος — Τόνος**.

Έλασσον τετράχορδο

T + H + T

+ T +

Φρύγιο τετράχορδο

H + T + T

Από εδώ και στο εξής θα συμβολίζουμε τις μείζονες κλίμακες με κεφαλαίο το αρχικό γράμμα και το σύμβολο + και τις ελάσσονες κλίμακες με μικρό το αρχικό γράμμα και το σύμβολο -.

Μαθαίνω Στη φυσική ελάσσονα, η 7 λέγεται **υποτονική** (*subtonic*) και όχι *προσαγωγέας*, επειδή σχηματίζει **τόνο** με την 8. ■

Από τις δεκαπέντε ελάσσονες κλίμακες που γνωρίζουμε: α) η λα- δεν έχει αλλοιώσεις, β) επτά κλίμακες χρειάζονται διέσεις και γ) επτά κλίμακες χρειάζονται υφέσεις.

Φυσικά η σειρά των διέσεων και η σειρά των υφέσεων παραμένουν όπως τις γνωρίζουμε.

Ελάσσονες κλίμακες με διέσεις

Μαθαίνω τη σειρά των ελασσόνων κλιμάκων με διέσεις: μι • σι • φα# • ντο# • σολ# • ρε# • λα# ■

Μαθαίνω τους οπλισμούς των ελασσόνων κλιμάκων με διέσεις:

Η μι-	έχει	μια διέση:	ΦΑ
Η σι-	έχει	δυο διέσεις:	ΦΑ, Ντο
Η φα#-	έχει	τρεις διέσεις:	ΦΑ, Ντο, Σολ
Η ντο#-	έχει	τέσσερις διέσεις:	ΦΑ, Ντο, Σολ, Ρε
Η σολ#-	έχει	πέντε διέσεις:	ΦΑ, Ντο, Σολ, Ρε, Λα
Η ρε#-	έχει	έξι διέσεις:	ΦΑ, Ντο, Σολ, Ρε, Λα, Μι
Η λα#-	έχει	επτά διέσεις:	ΦΑ, Ντο, Σολ, Ρε, Λα, Μι, Σι

Ελάσσονες κλίμακες με υφέσεις

Μαθαίνω τη σειρά των ελασσόνων κλιμάκων με υφέσεις: ρε • σολ • ντο • φα • σι♭ • μι♭ • λα♭ ■

Μαθαίνω τους οπλισμούς των ελασσόνων κλιμάκων με υφέσεις:

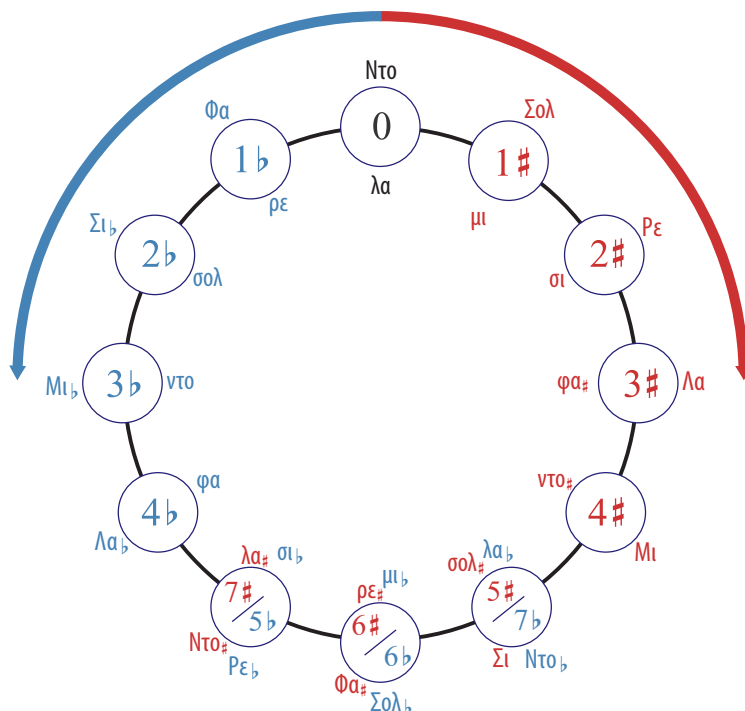
Η ρε-	έχει	μια υφέση:	Σι
Η σολ-	έχει	δυο υφέσεις:	Σι, Μι
Η ντο-	έχει	τρεις υφέσεις:	Σι, Μι, Λα
Η φα-	έχει	τέσσερις υφέσεις:	Σι, Μι, Λα, Ρε
Η σι♭-	έχει	πέντε υφέσεις:	Σι, Μι, Λα, Ρε, Σολ
Η μι♭-	έχει	έξι υφέσεις:	Σι, Μι, Λα, Ρε, Σολ, Ντο
Η λα♭-	έχει	επτά υφέσεις:	Σι, Μι, Λα, Ρε, Σολ, Ντο, Φα

Μαθαίνω τους οπλισμούς όλων των κλιμάκων:

Ντο♭	Σολ♭	Ρε♭	Λα♭	Μι♭	Σι♭	Φα	Ντο	Σολ	Ρε	Λα	Μι	Σι	Φα#	Ντο#
λα♭	μι♭	σι♭	φα	ντο	σολ	ρε	λα	μι	σι	φα#	ντο#	σολ#	ρε#	λα#
7	6	5	4	3	2	1	0	1	2	3	4	5	6	7
♭							#							

Ο κύκλος των 5ων

Ο **κύκλος των 5ων** (*Circle of 5ths*) σχηματίζεται αν τοποθετήσουμε όλες τις κλίμακες (μείζονες και ελάσσονες) με τέτοιον τρόπο, ώστε οι τονικές τους να σχηματίζουν διάστημα 5Κ προς τα πάνω αν κινούμαστε δεξιόστροφα (☺) ή 5Κ προς τα κάτω αν κινούμαστε αριστερόστροφα (☹).

Σχετικές κλίμακες

Ορισμός 25 **Σχετικές** (*relative*) κλίμακες λέγονται μια μείζονα και μια ελάσσονα κλίμακα που έχουν τον ίδιο οπλισμό.

Αφού έχουν τον ίδιο οπλισμό, οι σχετικές κλίμακες έχουν και τις ίδιες νότες, έχουν όμως διαφορετική **τονική**.

Μαθαίνω Οι τονικές των σχετικών κλιμάκων σχηματίζουν διάστημα 3μ:

- η τονική της μείζονας βρίσκεται μια 3μ **ψηλότερα** από την τονική της ελάσσονας, και ανάποδα,
- η τονική της ελάσσονας βρίσκεται μια 3μ **χαμηλότερα** από την τονική της μείζονας.

❗ Οι σχετικές κλίμακες βρίσκονται στην ίδια θέση στον κύκλο των 5ων. Για να βρω τη σχετική μιας **μείζονας**, κατεβαίνω 3μ. Για να βρω τη σχετική μιας **ελάσσονας**, ανεβαίνω 3μ.

Ομώνυμες κλίμακες

Ορισμός 26 **Ομώνυμες** (*parallel*) κλίμακες λέγονται μια μείζονα και μια ελάσσονα που έχουν την ίδια τονική. Αφού έχουν την ίδια τονική, έχουν και το ίδιο όνομα.
Παραδείγματα: Ντο+ $\rightleftharpoons$ ντο-, Σι+ $\rightleftharpoons$ σι-, Σιb+ $\rightleftharpoons$ σιb-.

❗ Οι **ομώνυμες** κλίμακες απέχουν τρία βήματα στον κύκλο των 5ων.

Οι ομώνυμες κλίμακες έχουν **τέσσερις ίδιες** νότες και **τρεις διαφορετικές**. Συγκεκριμένα, η $\hat{1}$, η $\hat{2}$, η $\hat{4}$ και η $\hat{5}$ είναι ίδιες, ενώ η $\hat{3}$, η $\hat{6}$ και η $\hat{7}$ είναι διαφορετικές.

Η $\hat{3}$, η $\hat{6}$ και η $\hat{7}$ της φυσικής ελάσσονας είναι ένα ημιτόνιο χαμηλότερα απ' ό,τι στην ομώνυμη μείζονα. Έτσι:

- Μεταξύ $\hat{1}$ και $\hat{3}$ στη μείζονα σχηματίζεται 3Μ, ενώ στην ελάσσονα 3μ
- Μεταξύ $\hat{1}$ και $\hat{6}$ στη μείζονα σχηματίζεται 6Μ, ενώ στην ελάσσονα 6μ
- Μεταξύ $\hat{1}$ και $\hat{7}$ στη μείζονα σχηματίζεται 7Μ, ενώ στην ελάσσονα 7μ

Εναρμόνιες κλίμακες

Ορισμός 27 **Εναρμόνιες** (*enharmonic*) κλίμακες λέγονται δυο *μείζονες* ή δυο *ελάσσονες* κλίμακες που ηχούν ίδιες, αλλά γράφονται διαφορετικά. Τα ζευγάρια των εναρμόνιων κλιμάκων είναι:

$\Phi\alpha\sharp+ \Rightarrow \Sigma\omicron\lambda\flat+$	$\text{Ντο}\sharp+ \Rightarrow \text{Ρε}\flat+$	$\text{Ντο}\flat+ \Rightarrow \Sigma\iota+$
$\rho\epsilon\sharp- \Rightarrow \mu\iota\flat-$	$\lambda\alpha\sharp- \Rightarrow \sigma\iota\flat-$	$\lambda\alpha\flat- \Rightarrow \sigma\omicron\lambda\sharp-$

❗ Οι **εναρμόνιες** κλίμακες βρίσκονται στην ίδια θέση και την ίδια πλευρά στον κύκλο των 5ων.

Φανταστικές κλίμακες

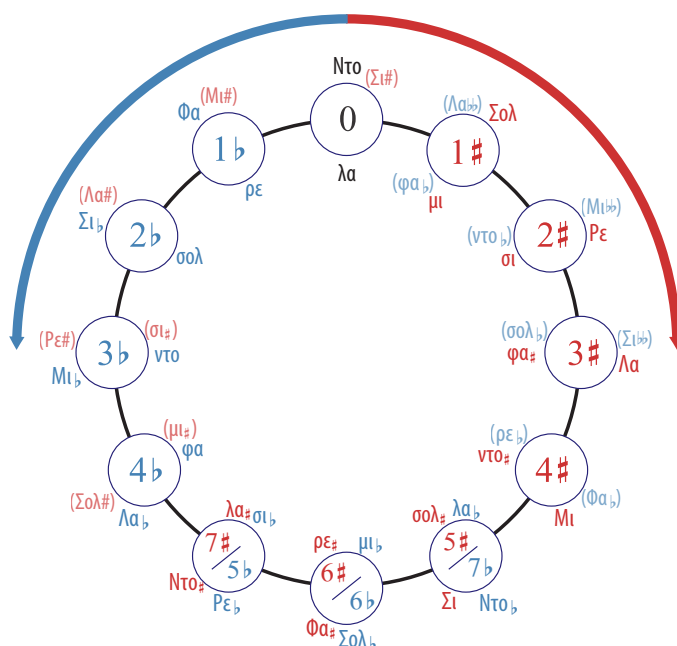
Αν συνεχίσουμε να δημιουργούμε μείζονες κλίμακες ανεβαίνοντας 5Κ, η επόμενη κλίμακα μετά τη Ντο $\sharp$ + θα πρέπει να χρησιμοποιήσει το δεύτερο τετράχορδό της ως πρώτο, επομένως θα είναι η Σολ $\sharp$ +. Για να σχηματίσει, όμως μείζον δεύτερο τετράχορδο θα χρειαστεί **διπλή διέση** στο ΦΑ.

Αντίστοιχα, μετά τη Ντο $\flat$ + θα προχωρήσουμε στη Φα $\flat$ +, που θα χρειαστεί **διπλή ύφεση** στο Σι.

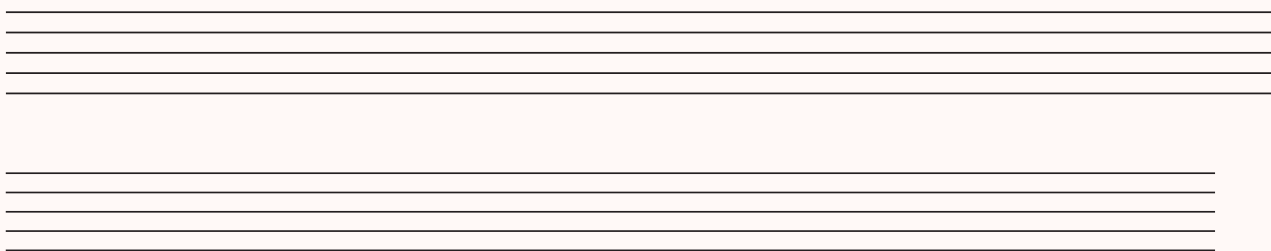
Ορισμός 28 **Φανταστικές κλίμακες** λέγονται οι κλίμακες που έχουν **περισσότερες από 7 διέσεις ή 7 υφέσεις** στον οπλισμό τους. Για κάθε **φανταστική** κλίμακα υπάρχει μια **εναρμόνια** με πιο απλό οπλισμό. Παράδειγμα: Σολ $\sharp$ ++ (8 $\sharp$) $\Rightarrow$ Λα $\flat$ + (4 $\flat$).

❗ Οι **φανταστικές** κλίμακες τοποθετούνται στον κύκλο των 5ων μετά από τις πραγματικές, πάντα σε αποστάσεις 5Κ προς τα πάνω (κλίμακες με διέσεις) ή προς τα κάτω (κλίμακες με υφέσεις).

Στο επόμενο διάγραμμα σημειώνονται σε παρένθεση οι φανταστικές κλίμακες.

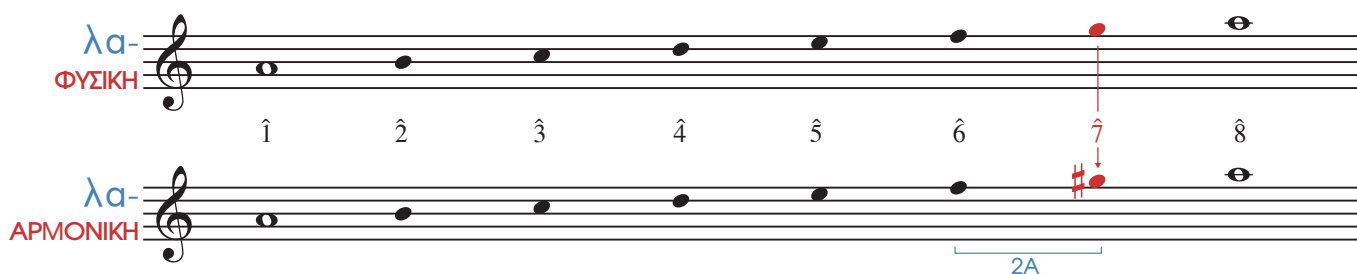

Άσκηση 33 Χρησιμοποίησε τη σειρά **T – T – H – T – T – T – H** για να φτιάξεις την Ρε $\sharp$ + και τη σειρά **T – H – T – T – H – T – T** για την σολ $\flat$ -. Πόσες αλλοιώσεις χρειάστηκε καθεμιά τους;

44 Η αρμονική ελάσσονα (harmonic minor)

Μαθαίνω Για να σχηματίσω την **αρμονική ελάσσονα**, παίρνω την φυσική και **οξύνω την 7̂**.

! Θυμήσου ότι:

- Για να οξύνουμε μια φυσική νότα χρησιμοποιούμε #
- Για να οξύνουμε μια νότα που είχε ύφεση χρησιμοποιούμε ♯
- Για να οξύνουμε μια νότα που είχε δίεση, χρησιμοποιούμε *

Ορισμός 29 Η **αρμονική ελάσσονα** σχηματίζεται με τα διαστήματα: T – H – T – T – H – 3ημ – H. ■

! Σύγκρινε τις κλίμακες που έγραψες, με τις ομώνυμες μειζονες. Θα δεις ότι έχουν πέντε κοινές νότες: διαφέρουν μόνο στην 3̂ και την 6̂!

Μαθαίνω Στην αρμονική ελάσσονα, η 7̂ ονομάζεται και πάλι **προσαγωγέας**, επειδή σχηματίζει ημιτόνιο με την 8̂. ■

! Η μόνη από τις κλίμακες που είδαμε ως τώρα που περιέχει **τριημιτόνιο** είναι η αρμονική ελάσσονα. Το τριημιτόνιό της σχηματίζεται **ανάμεσα στην 6̂ και την 7̂**.

4.5 Η μελωδική ελάσσονα (melodic minor)

Η **μελωδική ελάσσονα** είναι η μόνη κλίμακα που ανεβαίνει με διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι κατεβαίνει. Έτσι:

Μαθαίνω

- Για να σχηματίσω την **ανιούσα μελωδική ελάσσονα**, παίρνω την φυσική και **οξύνω την 6̂ και την 7̂**
- Για να σχηματίσω την **κατιούσα μελωδική**, ακυρώνω τις προηγούμενες οξύνσεις. Με άλλα λόγια, η κατιούσα μελωδική είναι ίδια με την φυσική ελάσσονα.

ΦΥΣΙΚΗ

ΜΕΛΩΔΙΚΗ

Ορισμός 30 Διαστήματα ανιούσας μελωδικής ελάσσονας: T – H – T – T – T – T – H.

❗ Σύγκρινε τις ανιούσες μελωδικές που έγραψες, με τις ομώνυμες μείζονες. Παρατήρησες ότι το δεύτερο τετράχορδο της ανιούσας μελωδικής είναι ίδιο με της μείζονας; Πρόσεξε ότι έχουν έξι κοινές νότες: διαφέρουν μόνο στην 3!

Μαθαίνω Στην ανιούσα μελωδική ελάσσονα η 7 ονομάζεται και πάλι **προσαγωγέας**, επειδή σχηματίζει ημιτόνιο με την 8. Στην κατιούσα, αντίθετα, ονομάζεται **υποτονική**, αφού σχηματίζει τόνο με την 8.

❗ Η μόνη από τις κλίμακες που είδαμε ως τώρα που περιέχει τέσσερις συνεχόμενους τόνους είναι η ανιούσα μελωδική ελάσσονα.

4.6 Μεταφορά (τρανσπόρτο)

Ορισμός 31 Η **μεταφορά** ή **τρανσπόρτο** (*transposition*) είναι η επανάληψη μιας φράσης ή ενός κομματιού σε διαφορετικό **τονικό ύψος**.

Η πιο απλή μεταφορά είναι η μεταφορά κατά μια 8η ψηλότερα ή χαμηλότερα. Η μελωδία **μεταφέρεται** νότα προς νότα σε διάστημα 8ης. Φυσικά τα μελωδικά διαστήματα που σχηματίζονται είναι ίδια.

❗ Στην μεταφορά κατά μια 8η οι νότες μένουν ίδιες και αλλάζει μόνο η οκτάβα.

Πρότυπο

Μεταφορά κατά μια 8η ψηλότερα

Στη **διατονική μεταφορά** η μελωδία μεταφέρεται προς τα πάνω ή προς τα κάτω κατά το δοσμένο διάστημα αλλά **μόνο ως προς το μέγεθος του διαστήματος** (και όχι ως προς το είδος του). Στο επόμενο παράδειγμα η μελωδία μεταφέρεται κατά διάστημα 2ης, χωρίς να εξετάζουμε το είδος της 2ης (Μ/μ). Τώρα αλλάζουν τα μελωδικά διαστήματα, επομένως η μελωδία ακούγεται διαφορετικά.

Πρότυπο

Μεταφορά κατά μια 2η ψηλότερα

❗ Στη διατονική μεταφορά **δεν αλλάζει η κλίμακα!**

Στη **χρωματική μεταφορά** η μελωδία μεταφέρεται κατά το δοσμένο διάστημα **ως προς το μέγεθος και το είδος του διαστήματος**. Στο επόμενο παράδειγμα η μελωδία μεταφέρεται κατά διάστημα 2Μ. Αφού δεν αλλάζουν τα μελωδικά διαστήματα, η μελωδία ακούγεται ακριβώς όπως και στο πρότυπο.

Πρότυπο

Μεταφορά κατά μια 2Μ ψηλότερα

❗ Στη χρωματική μεταφορά **αλλάζει η κλίμακα!** Η νέα κλίμακα απέχει από την κλίμακα του προτύπου σύμφωνα με το διάστημα της μεταφοράς. Στο προηγούμενο παράδειγμα, η κλίμακα του προτύπου ήταν η Ντο+. Αφού η μεταφορά γίνεται 2Μ ψηλότερα, η νέα κλίμακα θα είναι η Ρε+.

Άσκηση 34 Σύγκρινε τα μελωδικά διαστήματα στα προηγούμενα παραδείγματα. Τι παρατηρείς;

Για να αποφύγουμε τις πολλές αλλοιώσεις, στη χρωματική μεταφορά μπορούμε να αλλάξουμε τον οπλισμό, ώστε να ταιριάζει με τον οπλισμό της **κλίμακας μεταφοράς**. Σε αυτήν την περίπτωση φροντίζουμε να μεταφέρουμε κατάλληλα **και τις τυχαίες αλλοιώσεις** που μπορεί να έχει το πρότυπο!

Πρότυπο (ρε-)

Μεταφορά κατά μια 2Μ χαμηλότερα (ντο-)

Άσκηση 35 Υπολόγισε το είδος (διατονική/χρωματική) και το διάστημα της μεταφοράς:

J. S. Bach, *Invention in d-Moll*

Πρότυπο

Μεταφορά

Άσκηση 36 Κάνε διατονική μεταφορά κατά μια 3η **χαμηλότερα**.

Μ. Θεοδωράκης, *Η Μαργαρίτα, η Μαργαρώ*

Άσκηση 37 Κάνε χρωματική μεταφορά κατά μια 4η **χαμηλότερα**. Σε ποια κλίμακα είναι το πρότυπο και σε ποια η μεταφορά;

W. A. Mozart, *Serenade Nr. 13, KV 525*

Άσκηση 38 Το πρότυπο είναι στη Φα+. Κάνε μεταφορά σε Ρε+.

L. v. Beethoven, *Violin Sonata Nr. 5*

Επαναληπτικές ασκήσεις

Άσκηση 39 Απάντησε προφορικά στις επόμενες ερωτήσεις:

- Ποια είδη κλίμακας γνωρίζεις;
- Πώς φτιάχνεται καθένα από αυτά;
- Τι είναι το τετράχορδο; Ποια τετράχορδα γνωρίζεις;
- Ποιες είναι οι κύριες και ποιες οι δευτερεύουσες βαθμίδες; Ποια βαθμίδα λέγεται δεσπόζουσα; Πώς

λέγεται η $\hat{7}$ στις μείζονες και πώς στις φυσικές ελάσσονες;

- Ποια είναι η σειρά των διέσεων και ποια των υφέσεων;
- Ποια είναι η σειρά των μείζονων κλιμάκων με διέσεις και ποια αυτών με υφέσεις;
- Ποια είναι η σειρά των ελασσόνων κλιμάκων με διέσεις και ποια αυτών με υφέσεις;
- Τι είναι οι σχετικές και τι οι ομώνυμες κλίμακες;
- Πώς φτιάχνεται ο κύκλος των 5ων;
- Τι οπλισμό έχει η ΣΙ+; Ποια μείζονα κλίμακα έχει 5 υφέσεις; Ποια είναι η σχετική της;

Άσκηση 40 Γράψε την ελάσσονα κλίμακα που έχει οπλισμό τρεις διέσεις (φυσική).

Άσκηση 41 Γράψε τη μείζονα κλίμακα που έχει οπλισμό τρεις υφέσεις.

Άσκηση 42 Γράψε την κλίμακα που περιέχει τις νότες $D^b - E$.

Άσκηση 43 Γράψε το τριημιτόνιο της ντο-.

5. Συγχορδίες

5.1 Ορισμοί

Ορισμός 32 **Συγχορδία** (*chord*) είναι ένα σύνολο από τρεις ή περισσότερες διαφορετικές νότες. ■

Μαθαίνω Οι συγχορδίες χωρίζονται ανάλογα με τον αριθμό των νοτών τους σε:

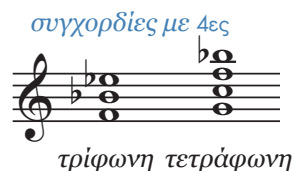
- **Τρίφωνες:** συγχορδίες που περιέχουν τρεις διαφορετικές νότες
- **Τετράφωνες:** συγχορδίες που περιέχουν τέσσερις διαφορετικές νότες
- **Πεντάφωνες:** συγχορδίες που περιέχουν πέντε διαφορετικές νότες κ.λπ.

! Η επανάληψη της ίδιας νότας σε άλλη οκτάβα δεν μετράει ως νέα νότα. Έτσι, η συγχορδία που σχηματίζεται με τις νότες C4 – E4 – G4 – C5 είναι **τρίφωνη**!

Μαθαίνω Ανάλογα με το διάστημα που χρησιμοποιούμε για να τις κατασκευάσουμε, χωρίζονται σε:

- **Συγχορδίες με 3ες,** όταν φτιάχνονται με το διάστημα της 3ης
- **Συγχορδίες με 4ες,** όταν φτιάχνονται με το διάστημα της 4ης.

! Στο κεφάλαιο αυτό θα μελετήσουμε τις τρίφωνες συγχορδίες με 3ες (*triads*) και τις τετράφωνες συγχορδίες με 3ες (*seventh chords*).

Ορισμός 33 Θεμέλιος ή πρώτη ή βάση (*root*) λέγεται η νότα πάνω στην οποία χτίζεται η συγχορδία. Η συγχορδία παίρνει το όνομά της από τη θεμέλιό της. ■

! Οι συγχορδίες διαβάζονται πάντα **από κάτω προς τα πάνω**!

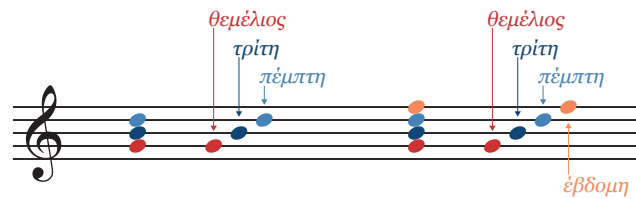
5.2 Κατασκευή συγχορδίας

Μαθαίνω Για να φτιάξω μια τρίφωνη συγχορδία πάνω σε μια δοσμένη θεμέλιο:

- Ανεβαίνω μια 3η
- Από την νότα που έφτασα, ανεβαίνω άλλη μια 3η.

Αν προσθέσω άλλη μια νότα σε διάστημα 3ης, φτιάχνω μια **τετράφωνη** συγχορδία. ■

Η νότα που απέχει 3η από τη θεμέλιο λέγεται τρίτη της συγχορδίας. Η επόμενη νότα απέχει 3η από την τρίτη και 5η από τη θεμέλιο και λέγεται πέμπτη της συγχορδίας. Τέλος, η έβδομη απέχει 3η από την πέμπτη και 7η από την θεμέλιο.

Ορισμός 34 Οι τρεις νότες στις τρίφωνες συγχορδίες λέγονται:

→ θεμέλιος ή βάση ή πρώτη (*root*) — τρίτη (*3rd*) — πέμπτη (*5th*).

Οι τέσσερις νότες στις τετράφωνες συγχορδίες λέγονται:

→ θεμέλιος ή βάση ή πρώτη (*root*) — τρίτη (*3rd*) — πέμπτη (*5th*) — έβδομη (*7th*).

Ορισμός 35 Μια συγχορδία βρίσκεται σε **κλειστή θέση** όταν ανάμεσα στις νότες δεν χωράνε άλλες νότες της. **Ανοιχτή θέση** λέγεται η θέση στην οποία υπάρχουν “κενά” ανάμεσα στις νότες της συγχορδίας.

Άσκηση 44 Φτιάξε τρίφωνες και τετράφωνες συγχορδίες με θεμέλιο τις νότες της φυσικής κλίμακας.

Αναστροφές συγχορδίας

Ορισμός 36 **Κατάσταση** λέγεται η μορφή της συγχορδίας σε σχέση με τη χαμηλότερη νότα.

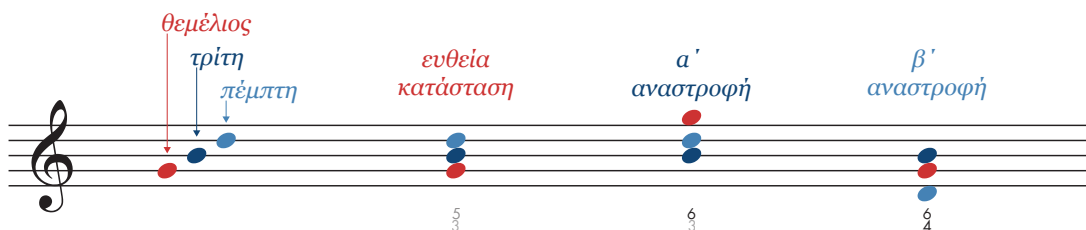
- Όταν η χαμηλότερη νότα είναι η θεμέλιος, τότε η συγχορδία βρίσκεται σε **ευθεία κατάσταση** (*root position*)
- Όταν είναι η τρίτη, τότε βρίσκεται σε **α' αναστροφή** (*1st inversion*)
- Όταν είναι η πέμπτη, τότε βρίσκεται σε **β' αναστροφή** (*2nd inversion*)
- Όταν είναι η έβδομη, τότε βρίσκεται σε **γ' αναστροφή** (*3rd inversion*)

Φυσικά οι **τρίφωνες** συγχορδίες δεν έχουν γ' αναστροφή!

Μαθαίνω Οι τρεις καταστάσεις της τρίφωνης συγχορδίας συμβολίζονται ως εξής:

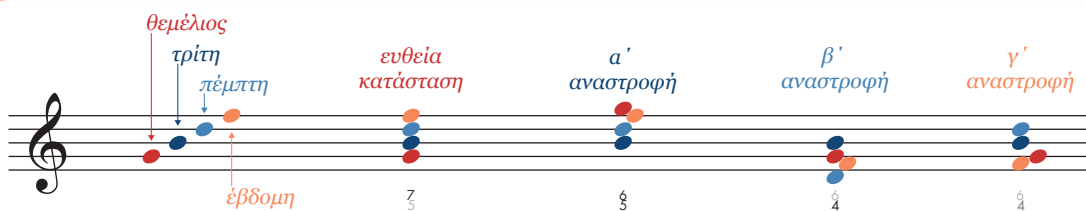
- Η ευθεία κατάσταση με τους αριθμούς $\frac{5}{3}$
- Η α' αναστροφή με τους αριθμούς $\frac{6}{3}$ ή απλώς 6
- Η β' αναστροφή με τους αριθμούς $\frac{6}{4}$.

! Την ευθεία κατάσταση δεν χρειάζεται να τη σημειώσουμε –όταν μια συγχορδία δεν έχει αρίθμηση, τότε εννοείται η ευθεία κατάσταση.

Μαθαίνω Οι τέσσερις καταστάσεις της τρίφωνης συγχορδίας συμβολίζονται ως εξής:

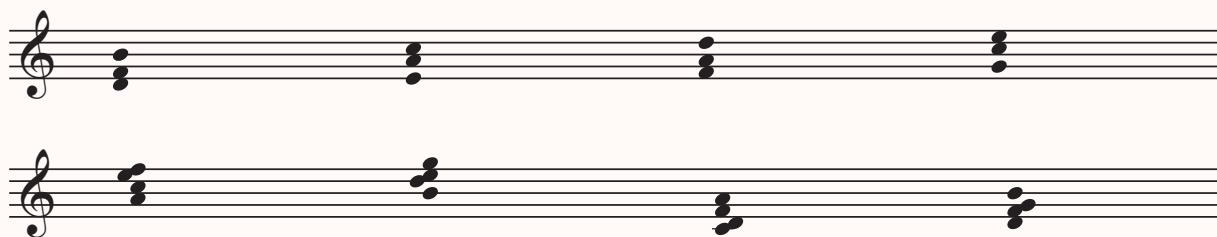
- Η ευθεία κατάσταση με τον αριθμό ⁷
- Η α' αναστροφή με τους αριθμούς ⁶₅
- Η β' αναστροφή με τους αριθμούς ⁴₃
- Η γ' αναστροφή με τους αριθμούς ⁴₂ ή απλώς ².

! Η αρίθμηση της συγχορδίας δείχνει διαστήματα που σχηματίζονται με τη χαμηλότερη νότα της.

Μαθαίνω Όταν οι νότες της συγχορδίας σχηματίζουν διαστήματα 3ης, τότε η συγχορδία είναι σε ευθεία κατάσταση. Αν δεν σχηματίζουν διαστήματα 3ης, τότε για να βρω τη θεμέλιο μεταφέρω τις νότες της σε άλλες οκτάβες, μέχρι να σχηματιστούν μόνο διαστήματα 3ης.

Άσκηση 45 Μετακίνησε τις νότες ώστε να σχηματιστούν συγχορδίες σε ευθεία κατάσταση. Έπειτα αναγνώρισε την κατάσταση των δοσμένων συγχορδιών.

5.3 Τα είδη των τρίφωνων συγχορδιών

Μαθαίνω Υπάρχουν τέσσερα είδη τρίφωνων συγχορδιών: dΜειζονα, δελασσονα, δελαττωμενη και dΑυξημενη.

Το είδος της συγχορδίας εξαρτάται από τα διαστήματα 3ης με τα οποία φτιάχνεται. Αναλυτικά:

- Η dΜειζονα έχει από κάτω προς τα πάνω μια 3Μ και μια 3μ
- Η δελασσονα έχει μια 3μ και μια 3Μ

- Η δελαττωμενη έχει δυο 3μ
- Η dΑυξημενη έχει δυο 3Μ.

Πρόσεξε ότι:

- Στις dΜειζονες και τις ΕΛΑΣΣΟΝΕΣ σχηματίζεται μια 5Κ
- Στις ΕΛΑΤΤΩΜΕΝΕΣ σχηματίζεται μια 5ε
- Στις ΑΥΞΗΜΕΝΕΣ σχηματίζεται μια 5Α .

Άσκηση 46 Αναγνώρισε το είδος των τριφώνων συγχορδιών της άσκησης 44.

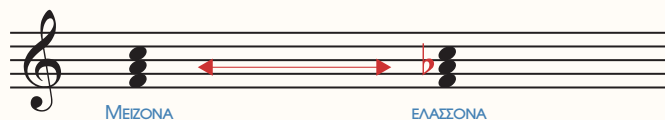
Άσκηση 47 Με θεμέλιο κάθε νότα της φυσικής κλίμακας, φτιάξε μια ΜΕΙΖΟΝΑ και μια ΕΛΑΣΣΟΝΑ συγχορδία.

Μετατροπή συγχορδιών

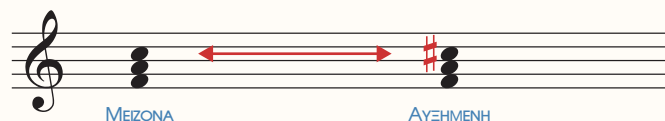
Μαθαίνω

- Αν βαρύνω την τρίτη μιας ΜΕΙΖΟΝΑΣ συγχορδίας, τότε αυτή γίνεται ΕΛΑΣΣΟΝΑ
- Αν οξύνω την τρίτη μιας ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ συγχορδίας, τότε αυτή γίνεται ΜΕΙΖΟΝΑ.

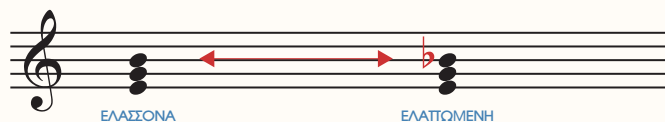
Μαθαίνω

- Αν οξύνω την πέμπτη μιας ΜΕΙΖΟΝΑΣ συγχορδίας, τότε αυτή γίνεται ΑΥΞΗΜΕΝΗ
- Αν βαρύνω την πέμπτη μιας ΑΥΞΗΜΕΝΕΣ συγχορδίας, τότε αυτή γίνεται ΜΕΙΖΟΝΑ.

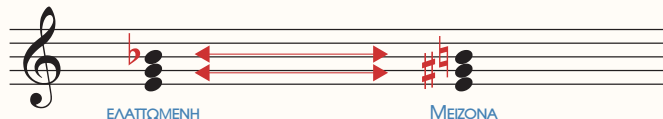
Μαθαίνω

- Αν βαρύνω την πέμπτη μιας ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ συγχορδίας, τότε αυτή γίνεται ΕΛΑΤΤΩΜΕΝΗ
- Αν οξύνω την πέμπτη μιας ΕΛΑΤΤΩΜΕΝΗΣ συγχορδίας, τότε αυτή γίνεται ΕΛΑΣΣΟΝΑ.

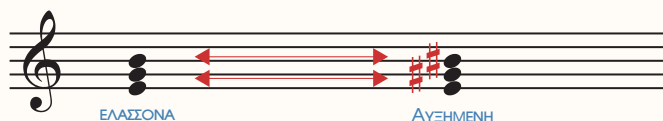

Μαθαίνω

- Για να μετατρέψω μια ΕΛΑΤΤΩΜΕΝΗ σε ΜΕΙΖΟΝΑ, πρέπει να οξύνω **ταυτόχρονα** την τρίτη και την πέμπτη

- Για να μετατρέψω μια ΕΛΑΣΣΟΝΑ σε ΑΥΞΗΜΕΝΗ, πρέπει να οξύνω την τρίτη και την πέμπτη.

Άσκηση 48 Χρησιμοποίησε τις κατάλληλες αλλοιώσεις για να μετατρέψεις τις ΜΕΙΖΟΝΕΣ συγχορδίες της άσκησης 44 σε ΕΛΑΣΣΟΝΕΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΕΛΑΣΣΟΝΕΣ ΣΕ ΜΕΙΖΟΝΕΣ. Μην πειράξεις τις θεμελίους!

Άσκηση 49 Χρησιμοποίησε τις κατάλληλες αλλοιώσεις για να μετατρέψεις τις ΜΕΙΖΟΝΕΣ συγχορδίες της άσκησης 47 σε ΑΥΞΗΜΕΝΕΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΕΛΑΣΣΟΝΕΣ ΣΕ ΕΛΑΤΤΩΜΕΝΕΣ. Μην πειράξεις τις θεμελίους!

Σύμβολα

Μαθαίνω Στο αγγλικό σύστημα ένα κεφαλαίο γράμμα χωρίς άλλο συμπλήρωμα συμβολίζει τη ΜΕΙΖΟΝΑ συγχορδία που έχει αυτή τη νότα ως θεμέλιο. Οι ΕΛΑΣΣΟΝΕΣ συμβολίζονται με το μικρό γράμμα m, οι ΑΥΞΗΜΕΝΕΣ με το Aug ή με το σύμβολο + και οι ΕΛΑΤΤΩΜΕΝΕΣ με το dim ή το °.

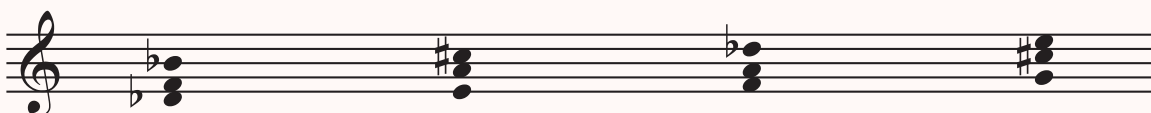
Άσκηση 50 Γράψε τις παρακάτω συγχορδίες: E, Cm, Ab⁺, F#°, D, G°, Bbm, C⁺.

Για να συμβολίσουμε την αναστροφή, χρησιμοποιούμε την κάθετο (/) και γράφουμε το γράμμα της χαμηλότερης νότας. Για παράδειγμα το σύμβολο Cm/Eb σημαίνει τη ντο ελάσσονα σε α' αναστροφή.

Άσκηση 51 Γράψε τις συγχορδίες και αναγνώρισε την αναστροφή: Cm/G , $D^+/A\sharp$, $G\sharp^\circ/D$, Dm/A .

Άσκηση 52 Αναγνώρισε τις συγχορδίες και γράψε το σωστό σύμβολο.

Σύμφωνες και διάφωνες συγχορδίες

Ορισμός 37 **Σύμφωνες** λέγονται οι συγχορδίες που περιέχουν μόνο σύμφωνα διαστήματα. Αν μια συγχορδία περιέχει έστω και ένα διάφωνο διάστημα, τότε είναι **διάφωνη**.

Θυμήσου ότι διάφωνα είναι τα εξής διαστήματα:

- Τα αρμονικά διαστήματα 2ης
- Τα διαστήματα 7ης
- Όλα τα αυξημένα και τα ελαττωμένα διαστήματα
- Η 4Κ όταν σχηματίζεται με τη χαμηλότερη φωνή!

Μαθαίνω Σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό,

- **Σύμφωνες** είναι οι ΜΕΙΖΟΝΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΑΣΣΟΝΕΣ συγχορδίες σε ευθεία κατάσταση ή α' αναστροφή
- **Διάφωνες** είναι οι ΕΛΑΤΤΩΜΕΝΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΥΞΗΜΕΝΕΣ συγχορδίες, όλες οι συγχορδίες με έβδομη και όλες οι συγχορδίες σε β' αναστροφή.

54 Οι αρμονικές βαθμίδες στις κλίμακες

Ορισμός 38 **Αρμονικές βαθμίδες** της κλίμακας λέγονται οι συγχορδίες που σχηματίζονται με τις νότες της κλίμακας και θεμελίους τις μελωδικές βαθμίδες της.

Συμβολίζουμε τις αρμονικές βαθμίδες με τους λατινικούς αριθμούς I, II, III, IV, V, VI, VII. Οι ΜΕΙΖΟΝΕΣ βαθμίδες συμβολίζονται με κεφαλαίο λατινικό, οι ΕΛΑΣΣΟΝΕΣ με πεζό, οι ΑΥΞΗΜΕΝΕΣ με κεφαλαίο και το σύμβολο $^+$, ενώ οι ΕΛΑΤΤΩΜΕΝΕΣ με πεζό και το σύμβολο $^\circ$.

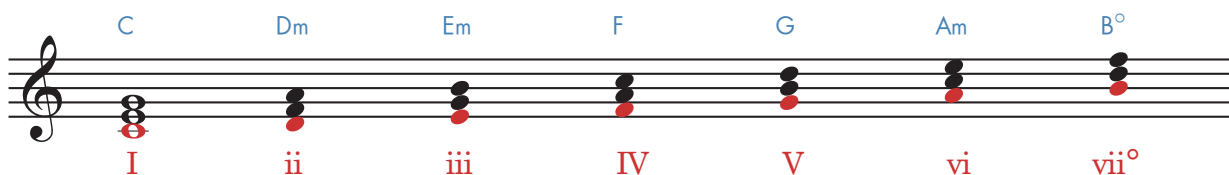

Οι αρμονικές βαθμίδες της μείζονας κλίμακας

Ας πάρουμε τις μελωδικές βαθμίδες της κλίμακας Ντο+:

Σχηματίζοντας συγχορδίες με θεμελίους αυτές, φτιάχνουμε τις αρμονικές βαθμίδες της Ντο+:

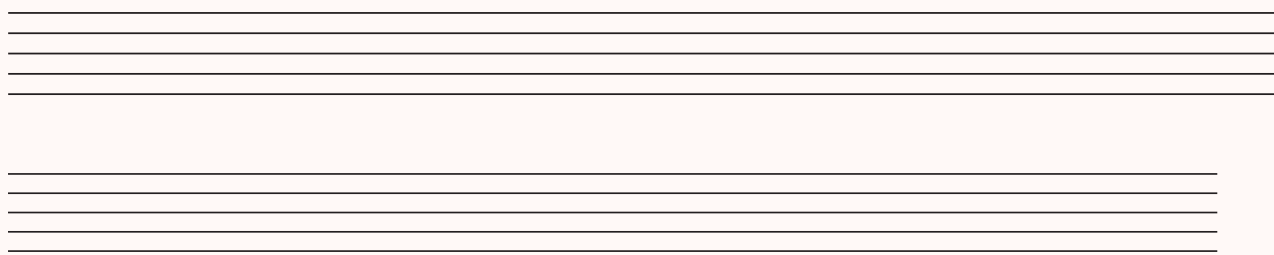

Μαθαίνω Στις ΜΕΙΖΟΝΕΣ κλίμακες:

- Η I, η IV και η V είναι *μείζονες συγχορδίες*
- Η ii, η iii και η vi είναι *ελάσσονες συγχορδίες*
- Η vii° είναι *ελαττωμένη συγχορδία*.

Αλλιώς: στις ΜΕΙΖΟΝΕΣ κλίμακες, η σειρά των συγχορδιών είναι: Μ – ε – ε – Μ – Μ – ε – ελατ.

Άσκηση 53 Γράψε τις αρμονικές βαθμίδες της Ρε+ και της Σιb+. Πρόσεξε τους οπλισμούς!

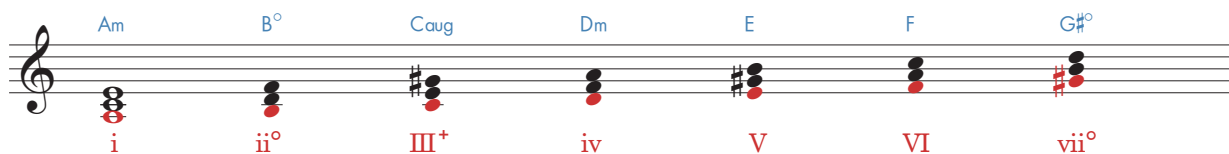

Οι αρμονικές βαθμίδες της αρμονικής ελάσσονας

Ας πάρουμε τώρα τις μελωδικές βαθμίδες της αρμονικής λα-:

Σχηματίζοντας συγχορδίες με θεμελίους αυτές, φτιάχνουμε τις *αρμονικές βαθμίδες* της λα-:

Μαθαίνω Στις ΕΛΑΣΣΟΝΕΣ κλίμακες:

- Η i και η iv είναι *ελάσσονες συγχορδίες*
- Η V και η VI είναι *μείζονες συγχορδίες*
- Η ii° και η vii° είναι *ελαττωμένες συγχορδίες*
- Η III+ είναι *αυξημένη συγχορδία*.

Αλλιώς: στις ΕΛΑΣΣΟΝΕΣ κλίμακες, η σειρά των συγχορδιών είναι: ε – ελατ – Α – ε – Μ – Μ – ελατ.

Άσκηση 54 Γράψε τις αρμονικές βαθμίδες της ρε- και της σι-. Πρόσεξε οπλισμούς και προσαγωγέα!

5.5 Τα είδη των τετράφωνων συγχορδιών

Οι **τετράφωνες** συγχορδίες προσδιορίζονται: α) από το είδος της τρίφωνης που σχηματίζουν οι τρεις χαμηλότερες νότες και β) από το είδος της 7ης. Για παράδειγμα, η C – E – G – B είναι ΜΕΙΖΟΝΑ με 7Μ, αφού α) οι νότες C – E – G σχηματίζουν ΜΕΙΖΟΝΑ και β) το διάστημα C – B είναι 7Μ.

Μαθαίνω Για να αναγνωρίσω το είδος μιας τετράφωνης συγχορδίας:

- Αναγνωρίζω το είδος της τρίφωνης που σχηματίζουν η θεμέλιος, η τρίτη και η πέμπτη
- Αναγνωρίζω το είδος της 7ης.

Ο πιο γρήγορος τρόπος να αναγνωρίσω το είδος μιας 7ης είναι να κάνω αναστροφή σε 2η:

- Αν βρω 2Μ, τότε η 7η είναι μ
- Αν βρω 2μ, τότε η 7η είναι Μ
- Αν βρω 2Α, τότε η 7η είναι ε.

Μαθαίνω Στο αγγλικό σύστημα, το είδος της 7ης σημειώνεται αμέσως μετά το είδος της συγχορδίας:

- Το 7 χωρίς άλλη ένδειξη σημαίνει 7μ.
- Το maj7 ή Δ σημαίνει 7Μ
- Το $^{\circ}7$ σημαίνει ΕΛΑΤΤΩΜΕΝΗ με 7ε (*diminished 7th*, γνωστή και ως ντιμινουίτα)
- Το $^{\circ}$ σημαίνει ΕΛΑΤΤΩΜΕΝΗ με 7μ (*half-diminished*, γνωστή και ως ημελαττωμένη).

Άσκηση 55 Σχημάτισε τις συγχορδίες: F7, Bm7, Dmaj7, C $^{\#}$, Eb7, D $^{\circ}7$, F $^{\#}$ m7, Amaj7.

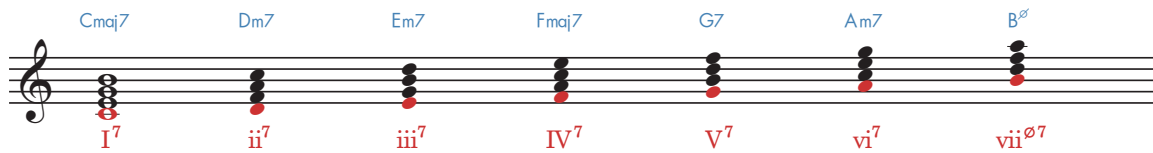

Άσκηση 56 Σχημάτισε τις συγχορδίες και σημείωσε αναστροφές: Fm7/C, Ab7/C, B $^{\circ}7$ /Ab, E $^{\circ}$ /G.

5.6 Οι τετράφωνες συγχορδίες στις κλίμακες

Αν προσθέσουμε μια 7η στις αρμονικές βαθμίδες της κλίμακας, έχουμε τις τετράφωνες συγχορδίες. Ας δούμε την Ντο+:

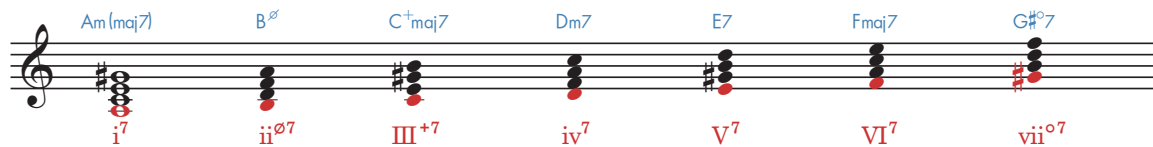
Μαθαίνω Στις ΜΕΙΖΟΝΕΣ κλίμακες:

- Η I και η IV είναι ΜΕΙΖΟΝΕΣ με 7Μ
- Η ii, η iii και η vi είναι ΕΛΑΣΣΟΝΕΣ με 7μ
- Η V είναι ΜΕΙΖΟΝΑ με 7μ
- Η vii^ο είναι ΕΛΑΤΤΩΜΕΝΗ με 7μ

Άσκηση 57 Γράψε τις αρμονικές βαθμίδες με 7η της Μi+.

Blank musical staff lines for writing the harmonic degrees with 7th of the M⁺ scale.

Και την λα-

Μαθαίνω Στις ΕΛΑΣΣΟΝΕΣ κλίμακες:

- Η i είναι ΕΛΑΣΣΟΝΑ με 7Μ
- Η ii^ο είναι ΕΛΑΤΤΩΜΕΝΗ με 7μ
- Η III⁺ είναι ΑΥΞΗΜΕΝΗ με 7Μ
- Η iv είναι ΕΛΑΣΣΟΝΑ με 7μ
- Η V είναι ΜΕΙΖΟΝΑ με 7μ
- Η VI είναι ΜΕΙΖΟΝΑ με 7Μ
- Η vii^ο είναι ΕΛΑΤΤΩΜΕΝΗ με 7ε

Άσκηση 58 Γράψε τις αρμονικές βαθμίδες με 7η της μι-.

Blank musical staff lines for writing the harmonic degrees with 7th of the mi- scale.

5.7 Εύρεση συγχορδίας στις μείζονες και τις αρμονικές ελάσσονες

Κάθε συγχορδία υπάρχει σε περισσότερες από μια κλίμακες.

Μαθαίνω

- Μια ΜΕΙΖΟΝΑ συγχορδία υπάρχει ως
 - ▷ I, IV, V σε μείζονες κλίμακες
 - ▷ V, VI σε ελάσσονες κλίμακες
- Μια ΕΛΑΣΣΟΝΑ συγχορδία υπάρχει ως
 - ▷ ii, iii, vi σε μείζονες κλίμακες
 - ▷ i, iv σε ελάσσονες κλίμακες
- Μια ΕΛΑΤΤΩΜΕΝΗ συγχορδία υπάρχει ως
 - ▷ vii° σε μείζονες κλίμακες
 - ▷ ii°, vii° σε ελάσσονες κλίμακες
- Μια ΑΥΞΗΜΕΝΗ συγχορδία υπάρχει ως
 - ▷ III+ σε ελάσσονες κλίμακες

Για να βρούμε σε ποιες κλίμακες υπάρχει κάποια συγχορδία, πρώτα αναγνωρίζουμε το είδος της. Ανάλογα με το είδος, κάνουμε τον κατάλληλο πίνακα με βαθμίδες (δες το παράδειγμα) και τον συμπληρώνουμε.

❗ Για να βρεις την κλίμακα όταν ξέρεις τη βαθμίδα, χρησιμοποίησε τον παρακάτω πίνακα:

Για να βρω σε ποια μείζονα κλίμακα μια συγχορδία είναι	I	κατεβαίνω	1K	από τη θεμέλιο
	ii	»	2M	»
	ii	»	3M	»
	IV	»	4K	»
	V	»	5K	»
	vi	ανεβαίνω	3μ	»
	vii°	»	2μ	»
Για να βρω σε ποια αρμονική ελάσσονα μια συγχορδία είναι	i	κατεβαίνω	1K	από τη θεμέλιο
	ii°	»	2M	»
	III+	»	3μ	»
	iv	»	4K	»
	V	»	5K	»
	VI	ανεβαίνω	3M	»
	vii°	»	2μ	»

Παράδειγμα: Βρες σε ποιες κλίμακες συναντάμε τη συγχορδία Dm.

Απάντηση: Διαπιστώνω ότι η συγχορδία είναι ΕΛΑΣΣΟΝΑ και κάνω τον αντίστοιχο πίνακα:

Μείζονες κλίμακες	ii
	iii
	vi
ελάσσονες κλίμακες	i
	iv

Τέλος, συμπληρώνω τις κλίμακες, μετρώντας αποστάσεις από τη θεμέλιο (Ρε):

Μείζονες κλίμακες	ii	Nτο+
	iii	Σιβ+
	vi	Φα+
ελάσσονες κλίμακες	i	ρε-
	iv	λα-

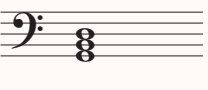
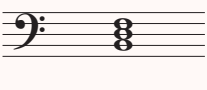
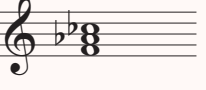
Επαναληπτικές ασκήσεις

Άσκηση 59 Απάντησε προφορικά στις επόμενες ερωτήσεις:

- Ποια είναι τα είδη των τρίφωνων συγχορδιών και πώς σχηματίζονται;
- Πώς μετατρέπω μια ΕΛΑΣΣΟΝΑ συγχορδία σε ΑΥΞΗΜΕΝΗ;
- Τι είναι οι αναστροφές και πώς αριθμούνται στις τρίφωνες και τις τετράφωνες συγχορδίες;
- Ποιες νότες έχει η συγχορδία F#m7 και ποιες η Bbmaj7;
- Σε ποιες βαθμίδες συναντάμε μια ΜΕΙΖΟΝΑ και σε ποιες μια ΕΛΑΤΤΩΜΕΝΗ συγχορδία;
- Ποιες νότες έχει και σε ποιες κλίμακες συναντάμε τη Ab7;

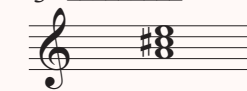
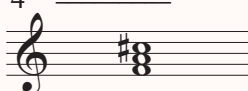
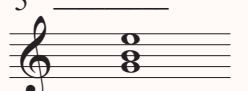
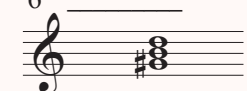
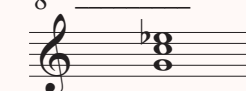

Άσκηση 60 Αναγνώριση συγχορδιών.

1 	2 	3 	4 	5
6 	7 	8 	9 	10

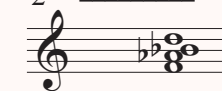
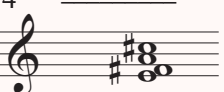
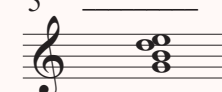

Άσκηση 61 Αναγνώριση συγχορδιών και κατάστασης.

1 	2 	3 	7
4 	5 	6 	8

Άσκηση 62 Αναγνώριση τετράφωνων συγχορδιών και κατάστασης.

1 	2 	3 	7
4 	5 	6 	8

Άσκηση 63 Γράψε τις αρμονικές βαθμίδες της Σι+ και της σι- και σύγκρινέ τες. Τι παρατηρείς για τις ομόνυμες κλίμακες; Πόσες συγχορδίες είναι κοινές και πόσες όχι;

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

6. Εισαγωγή στην Αρμονία

6.1 Εισαγωγικά

Η **αρμονία** ως τρόπος μουσικής γραφής ορίζεται ως το σύνολο των κανόνων που διέπουν τη διαδικασία **επιλογής** («*harmonic progression*») και τον **τρόπο σύνδεσης** («*voice leading*») των συγχορδιών στην **τονική μουσική**. Στο μάθημα της «*σχολικής αρμονίας*» διδασκόμαστε τους κανόνες που ήταν σε χρήση κατά την διάρκεια της λεγόμενης «*κοινής πρακτικής*» (*common practice*), δηλαδή της περιόδου από το μπαρόκ μέχρι την ρομαντική εποχή (περίπου από το 1650 ως το 1900).

Η έννοια της τονικότητας

Η έννοια της **τονικότητας** (μείζονας ή ελάσσονας) υπερβαίνει αυτήν της κλίμακας. Σε αντίθεση με το προγενέστερο **τροπικό σύστημα**, στο τονικό διαμορφώνονται ιεραρχικές σχέσεις μεταξύ των φθόγγων της κλίμακας, ενώ κάθε βαθμίδα αποκτά ξεχωριστή λειτουργικότητα. Έτσι πρώτη βαθμίδα ($\hat{1}$) είναι η **τονική**, λειτουργεί ως **τονικό κέντρο** της σύνθεσης και αποτελεί τον σημαντικότερο φθόγγο. Ακολουθεί ιεραρχικά η $\hat{5}$, η **δεσπόζουσα**, η οποία βρίσκεται μία 5Κ ψηλότερα από την τονική. Η $\hat{4}$, η **υποδεσπόζουσα**, είναι η βαθμίδα που οδηγεί και προετοιμάζει την δεσπόζουσα, ενώ η $\hat{7}$ (προσαγωγέας) πρέπει να λυθεί στην τονική.

Αναλυτικά τα ονόματα και οι ρόλοι των βαθμίδων της μείζονας τονικότητας έχουν ως εξής:

$\hat{1}$	τονική
$\hat{2}$	επιτονική
$\hat{3}$	μέση ή τρίτη
$\hat{4}$	υποδεσπόζουσα
$\hat{5}$	δεσπόζουσα
$\hat{6}$	επιδεσπόζουσα
$\hat{7}$	προσαγωγέας
($\hat{8}$)	τονική)

Οι βαθμίδες χωρίζονται σε:

- **Κύριες**, είναι η $\hat{1}$, η $\hat{4}$ και η $\hat{5}$
- **Δευτερεύουσες**, είναι η $\hat{2}$, η $\hat{3}$, η $\hat{6}$ και η $\hat{7}$.

Ιστορικά η τονικότητα υπήρξε το κυρίαρχο σύστημα για περίπου 250 χρόνια. Από τα μέσα του 19ου αιώνα (τέλη του κλασικισμού και στις αρχές του ρομαντισμού) η τονικότητα ως έννοια κλονίζεται μέσα από τα έργα συνθετών που διευρύνουν τα όριά της. Στις αρχές του 20ου αιώνα κάνουν πια την εμφάνισή τους νέα μουσικά συστήματα, τα οποία απομακρύνονται πλήρως από την έννοια της τονικότητας (πχ. πολυτονικότητα, σειραϊσμός, ατονικότητα).

Στο πλαίσιο όμως του μουσικού ιδιώματος που ονομάζουμε **τονική μουσική**, η σύνθεση περιστρέφεται πάντοτε γύρω από ένα τονικό κέντρο. Σε μικρές μουσικές φόρμες (όπως το τραγούδι), μία σύνθεση μπορεί να εντάσσεται ολόκληρη σε μία και μόνη τονικότητα. Σ' αυτήν την περίπτωση, η **τονική** παίζει φυσικά τον ρόλο του τονικού κέντρου και όλες οι άλλες νότες της σύνθεσης αναφέρονται σ' αυτήν. Σε μεγαλύτερες φόρμες όμως εκτεταμένα τμήματα της σύνθεσης κινούνται σε διαφορετικές τονικότητες. Σ' αυτές τις περιπτώσεις οι νέες τονικότητες αναφέρονται στην αρχική, η οποία παίζει τον ρόλο του τονικού κέντρου σε μακροδομικό επίπεδο.

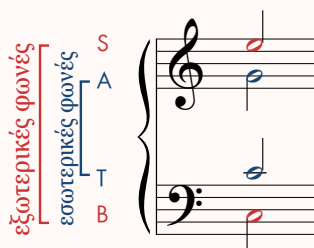
Παρατηρήσεις

- **Μελωδική βαθμίδα** είναι η νότα μιας κλίμακας (πχ. $\hat{6}$), ενώ **αρμονική βαθμίδα** είναι η συγχορδία που χτίζεται με θεμέλιο την αντίστοιχη νότα (πχ. vi|VI).
- Στην αρμονία χρησιμοποιούμε τη μείζονα ή την ελάσσονα αρμονική κλίμακα. Με προϋποθέσεις που θα δούμε παρακάτω μπορεί να χρησιμοποιηθεί και η ανιούσα ή κατιούσα μελωδική ελάσσονα.
- Οι αρμονικές βαθμίδες I|i, IV|iv, V λέγονται **κύριες**, ενώ οι ii|ii°, iii|III, VI|vi, vii° λέγονται **δευτερεύουσες**.
- Η I|i λέγεται **τονική**, η IV|iv λέγεται **υποδεσπόζουσα** ή **προδεσπόζουσα** και η V λέγεται **δεσπόζουσα**.

6.2 Τρόπος γραφής των συγχορδιών

Ορισμός 39

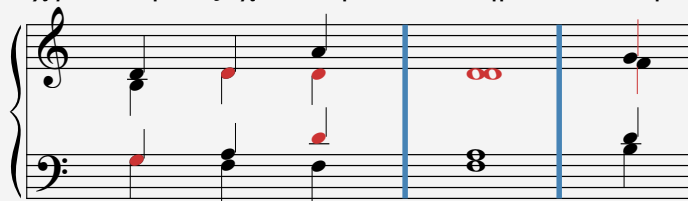
- Οι ασκήσεις της αρμονίας («θέματα») γράφονται για τετράφωνη μικτή χορωδία, που αποτελείται από δύο γυναικείες φωνές (σοπράνο και άλτο) και δύο αντρικές (τενόρος και μπάσος).
- **Εξωτερικές** φωνές λέγονται η σοπράνο και ο μπάσος, ενώ **εσωτερικές** η άλτο και ο tenόρος.
- **Γειτονικές** φωνές λέγονται ο μπάσος με τον tenόρο, ο tenόρος με την άλτο και η άλτο με τη σοπράνο.

Οι κανόνες που θα εξετάσουμε στη συνέχεια αφορούν την αρμονία όπως εφαρμόζεται στη φωνητική μουσική.¹ Η έννοια της «φωνής» αναφέρεται τόσο στις διακριτές ομάδες της χορωδίας, όσο και γενικότερα σε ξεχωριστές μελωδικές γραμμές, ανεξάρτητα από το όργανο που θα τις ερμηνεύσει.² Σε ένα κουαρτέτο εγχόρδων, για παράδειγμα, η ψηλότερη «φωνή» είναι κατά κανόνα το πρώτο βιολί, ενώ η χαμηλότερη το βιολοντσέλο.

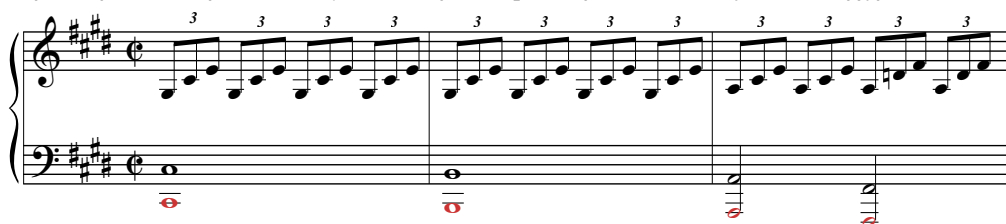
Παρατηρήσεις για τη σημειογραφία

- Οι ασκήσεις γράφονται σε σύστημα δυο πενταγράμμων. Οι γυναικείες φωνές γράφονται στο κλειδί του σολ και οι αντρικές στο κλειδί του φα. Τα δυο πεντάγραμμα συνδέονται με άγκιστρο.
- Στον tenόρο και τη σοπράνο τα στελέχη των νοτών πηγαίνουν **προς τα πάνω**, ενώ στην άλτο και τον μπάσο **προς τα κάτω**.
- Η **ταυτοφωνία** μεταξύ φωνών που γράφονται στο ίδιο πεντάγραμμα σημειώνεται με ένα φθογγόσημο που έχει δυο στελέχη: ένα προς τα πάνω και ένα προς τα κάτω. Όταν οι φωνές έχουν διάρκεια ολόκληρου, τότε η ταυτοφωνία σημειώνεται με δυο ενωμένα φθογγόσημα.
- Η ταυτοφωνία μεταξύ tenορου και άλτο σημειώνεται με δυο φθογγόσημα, σε διαφορετικά πεντάγραμμα.
- Όταν γράφουμε στο ίδιο πεντάγραμμα δυο φωνές που σχηματίζουν διάστημα 2ης, τότε **ευθυγραμμίζουμε τα στελέχη**. Αν οι φωνές έχουν διάρκεια ολόκληρου, τότε τα φθογγόσημα γράφονται ενωμένα.

Μαθαίνω Η **έκταση** κάθε φωνής είναι περιορισμένη επομένως μπορούμε να γράφουμε μόνο νότες που μπορεί να τραγουδήσει:

¹ Η αρμονία της οργανικής μουσικής παρουσιάζει διαφοροποιήσεις που σχετίζονται με τις τεχνικές δυνατότητες των εκάστοτε οργάνων. Για παράδειγμα στο επόμενο απόσπασμα η υφή είναι τετράφωνη, καθώς η χαμηλότερη φωνή (C#2 – B1 κ.λπ.) είναι *διπλασιασμός* της αμέσως ψηλότερης στην οκτάβα (Λ. βαν Μπετόβεν, Σονάτα για πιάνο αρ. 14, op. 27 αρ. 2, *Quasi una fantasia*, αρχή).

² Για αυτήν την έννοια στην αγγλική γλώσσα χρησιμοποιείται και ο όρος «part», σε αντιδιαστολή με τον «voice».

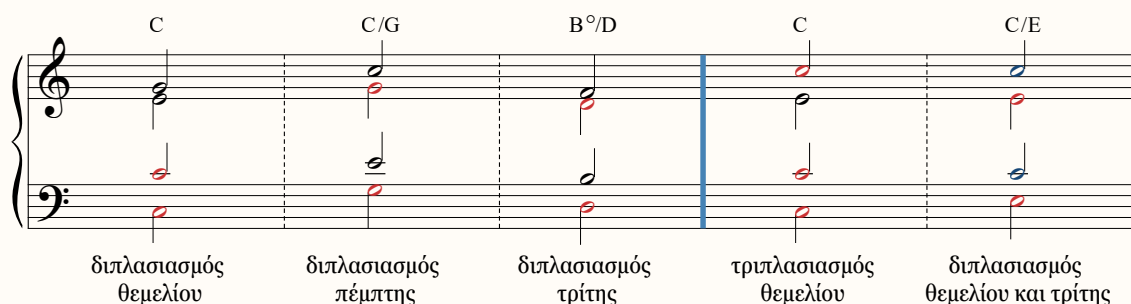
Οι παραπάνω εκτάσεις είναι ενδεικτικές – άλλα συγγράμματα πιθανόν να δίνουν διαφορετικές εκτάσεις. Για παράδειγμα οι Kostka, Payne και Almén δίνουν για τη σοπράνο την έκταση C4 – G5 και για την άλτο την έκταση G3 – D4, ενώ στα χορικά του Γ. Σ. Μπαχ θα δούμε τον μπάσο να κινείται από το D4 μέχρι το C2!

Διπλασιασμός φθόγγου

Για να γράψουμε μια *τρίφωνη* συγχορδία για μια *τετράφωνη* χορωδία, πρέπει να **διπλασιάσουμε** μια νότα.

Κανόνας 1

1. Συνήθως διπλασιάζουμε τη θεμέλιο, σπανιότερα την πέμπτη ή την τρίτη.
2. Ο προσαγωγέας της τονικότητας **δεν διπλασιάζεται!**
3. Όταν η συγχορδία έχει όλες τις νότες της, τότε λέγεται **πλήρης**, ενώ αν λείπει μια νότα, τότε λέγεται **ελλιπής**. Η νότα που παραλείπουμε είναι πάντα η πέμπτη. Η *ελλιπής* συγχορδία μπορεί να γραφτεί με δυο τρόπους: α) με *τριπλασιασμένη* θεμέλιο και την τρίτη ($3x3+3n$) ή σπανιότερα με διπλασιασμένη θεμέλιο και διπλασιασμένη τρίτη ($2x2+3n \times 2$).

Θέση της συγχορδίας

Ο όρος *θέση* χρησιμοποιείται με δυο έννοιες. Η πρώτη αναφέρεται στην νότα της συγχορδίας που έχει η σοπράνο, ενώ η δεύτερη στις αποστάσεις των τριών ψηλότερων φωνών.

Ορισμός 40

- Όταν η σοπράνο έχει τη θεμέλιο της συγχορδίας, τότε η συγχορδία βρίσκεται **σε θέση** όγδοης.
- Όταν η σοπράνο έχει την τρίτη της συγχορδίας, τότε η συγχορδία βρίσκεται **σε θέση** τρίτης.
- Όταν η σοπράνο έχει την πέμπτη της συγχορδίας, τότε η συγχορδία βρίσκεται **σε θέση** πέμπτης.

Άσκηση 64 Αναγνωρίστε τις συγχορδίες και σημειώστε τη θέση και τους διπλασιασμούς.

Ορισμός 41

- Όταν οι τρεις ψηλότερες φωνές σχηματίζουν τις μικρότερες δυνατές αποστάσεις, τότε η συγχορδία βρίσκεται σε **κλειστή θέση** (ή αλλιώς «*συνεπτυγμένη θέση*»).
- Όταν μεταξύ τους παραλείπεται κάθε φορά μια νότα της συγχορδίας, τότε έχουμε **ανοιχτή θέση** (ή «*ανεπτυγμένη*»).
- Όλες οι άλλες περιπτώσεις χαρακτηρίζονται ως **μικτή θέση** (ή «*ημιανεπτυγμένη*»).

Άσκηση 65 Αναγνωρίστε τις συγχορδίες και σημειώστε αν βρίσκονται σε κλειστή, ανοιχτή ή μικτή θέση.

Κατάσταση της συγχορδίας

Ο όρος **κατάσταση** αναφέρεται στην νότα της συγχορδίας που έχει ο μπασος.

Ορισμός 42

- Όταν ο μπασος έχει τη θεμέλιο της συγχορδίας, τότε η συγχορδία βρίσκεται **ευθεία κατάσταση**.
- Όταν ο μπασος έχει την τρίτη της συγχορδίας, τότε η συγχορδία βρίσκεται **πρώτη αναστροφή**.
- Όταν ο μπασος έχει την πέμπτη της συγχορδίας, τότε η συγχορδία βρίσκεται **δεύτερη αναστροφή**.
- Όταν ο μπασος έχει την έβδομη μιας τετράφωνης συγχορδίας, τότε η συγχορδία βρίσκεται **τρίτη αναστροφή**.

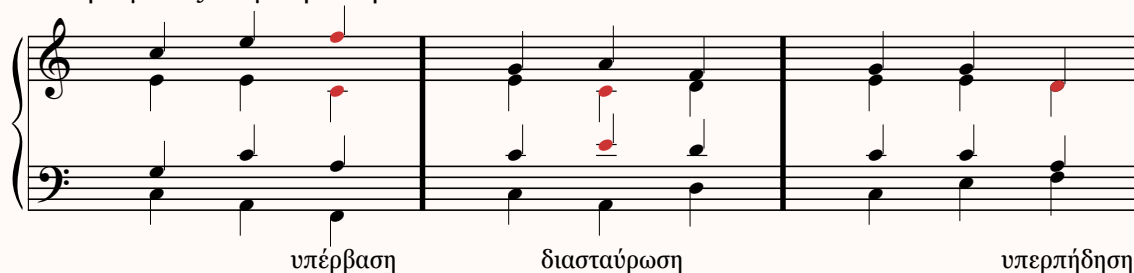
Άσκηση 66 Αναγνωρίστε τις συγχορδίες και σημειώστε την κατάσταση με τους αριθμούς $\frac{5}{3}$, $\frac{6}{3}$ και $\frac{6}{4}$.

Αποστάσεις φωνών**Ορισμός 43**

- Όταν μια φωνή απομακρύνεται από τη **γειτονική** της περισσότερο από μια 8η, τότε λέμε ότι γίνεται **υπέρβαση της οκτάβας**.
- Όταν μια φωνή ξεπερνά τη **γειτονική** της, τότε λέμε ότι γίνεται **διασταύρωση** των φωνών:
 - ▷ όταν η σοπράνο κατεβαίνει χαμηλότερα από την άλτο
 - ▷ όταν η άλτο κατεβαίνει χαμηλότερα από τον τενόρο ή

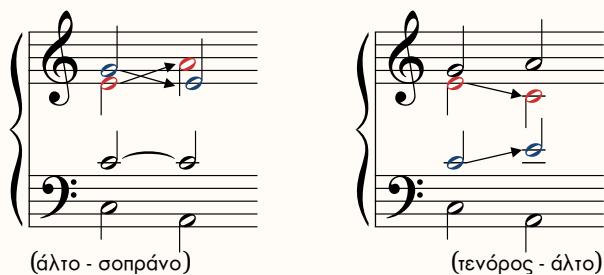
▷ όταν ο τενόρος κατεβαίνει χαμηλότερα από τον μπάσο.

- Όταν μια φωνή ξεπερνά τη θέση που είχε η γειτονική της στην αμέσως προηγούμενη συνήχηση, τότε λέμε ότι γίνεται **υπερπήδηση**. Παράδειγμα: αν ο τενόρος μιας συγχορδίας είναι στο D4 και η άλτο στην αμέσως επόμενη κατεβεί στο C4.

Κανόνας 2

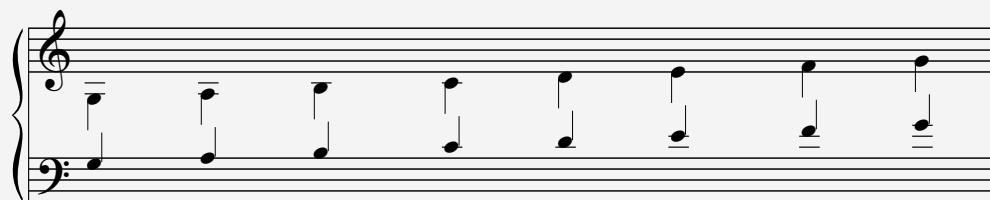
1. Αποφεύγουμε την **υπέρβαση της οκτάβας** μεταξύ γειτονικών φωνών. Εξαιρέση: ο μπάσος με τον τενόρο μπορούν να απομακρυνθούν και περισσότερο από οκτάβα.
2. Αποφεύγουμε τη **διασταύρωση** γειτονικών φωνών, ιδίως αν εμπλέκεται κάποια *εξωτερική*.

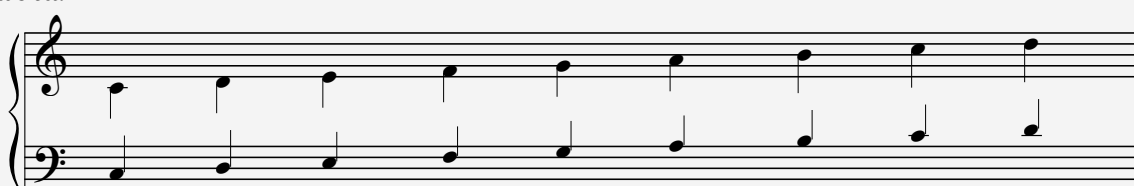
3. Επομένως: Η μικρότερη απόσταση μεταξύ δυο γειτονικών φωνών μπορεί να είναι η **ταυτοφωνία** και η μεγαλύτερη η 8η, με εξαίρεση τον τενόρο με τον μπάσο, που μπορούν να απομακρυνθούν και περισσότερο από οκτάβα.
4. Καλό είναι οι χαμηλότερες φωνές να σχηματίζουν μεγαλύτερα διαστήματα απ' ό,τι οι ψηλότερες.

Παρατηρήσεις

Προσοχή στη σχέση των δύο κλειδιών! Τα επόμενα παραδείγματα δείχνουν όλα **ταυτοφωνία** μεταξύ τενόρου και άλτο, επομένως είναι όλα (οριακά) σωστά.

Αντίστοιχα εδώ όλες οι αποστάσεις τενόρου – άλτο είναι 8ες, επομένως τα παραδείγματα πάλι είναι (οριακά) σωστά.

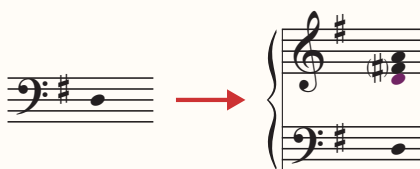
6.3 Το ενάριθμο μπάσο

Ορισμός 44 Το **ενάριθμο μπάσο** (ενάριθμο βάσιμο, *figured bass*) είναι ένα σύστημα μουσικής σημειογραφίας, στο οποίο δίνεται η γραμμή του μπάσου και με τη χρήση των κατάλληλων αριθμών σημειώνεται στενογραφικά το είδος της συγχορδίας που πρέπει να παίζουμε. ■

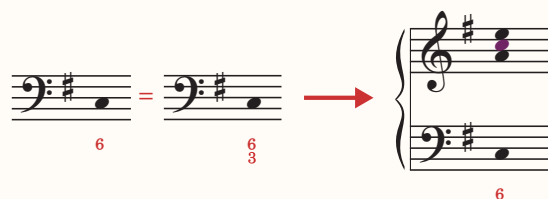
Κανόνας 3

- Όλοι οι αριθμοί δείχνουν διάστημα που σχηματίζεται με τον δοσμένο μπάσο. Για να βρούμε τι σημαίνει ένα ΣΟΛ με $\frac{6}{4}$ μετράμε μια 4η και μια 6η από το ΣΟΛ.
- Αν δεν υπάρχει άλλη οδηγία, ακολουθούμε τον οπλισμό.
- $\frac{3}{}$: Συγχορδία σε θέση τρίτης. $\frac{5}{}$: Συγχορδία σε θέση πέμπτης. $\frac{8}{}$: Συγχορδία σε θέση όγδοης.

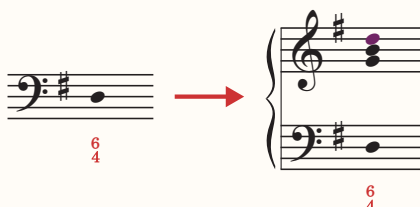
Νότα χωρίς αριθμό σημαίνει ευθεία κατάσταση. Η γραμμένη νότα είναι η θεμέλιος της συγχορδίας.

- $\frac{6}{3}$: πρώτη αναστροφή. Η γραμμένη νότα είναι η τρίτη.

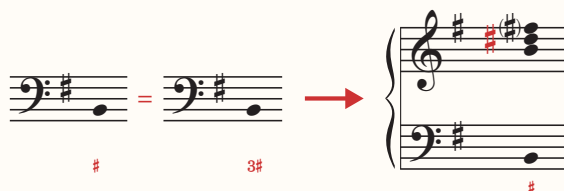

- $\frac{6}{4}$: δεύτερη αναστροφή. Η γραμμένη νότα είναι η πέμπτη.

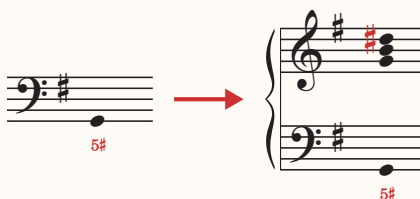

Στη συνέχεια χρησιμοποιούμε τη *δίεση* ως παράδειγμα αλλοίωσης. Τα ίδια ισχύουν για την *ύφεση*, την *αναίρεση*, τη *διπλή δίεση* κ.λπ.

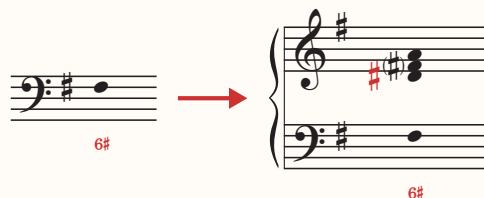
- $\frac{\#}{3}$ ή $\frac{3\#}{}$: ευθεία κατάσταση με τη *δίεση* στην τρίτη της συγχορδίας.

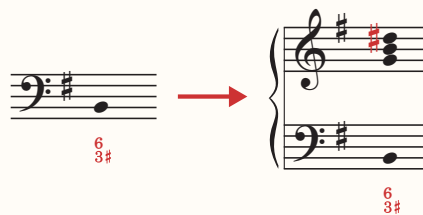
- $\frac{5\#}{}$: ευθεία κατάσταση με τη *δίεση* στην πέμπτη της συγχορδίας.

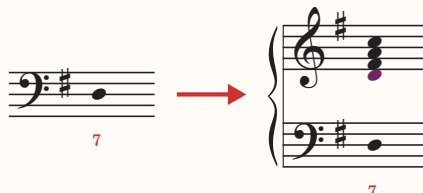
- $\frac{6\#}{}$: πρώτη αναστροφή με *δίεση* στη θεμέλιο. Η νότα με τη *δίεση* σχηματίζει 6η με τη δοσμένη νότα!

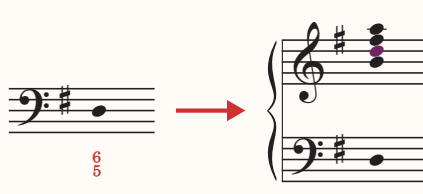
- $6_{3\#}$: πρώτη αναστροφή με *δίεση* στην πέμπη.
Η νότα με τη *δίεση* σχηματίζει 3η με τη δο-σμένη νότα!

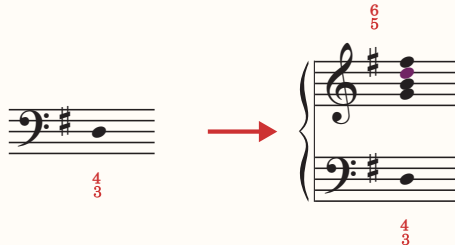
- 7 : τετράφωνη συγχορδία σε ευθεία κατάσταση.

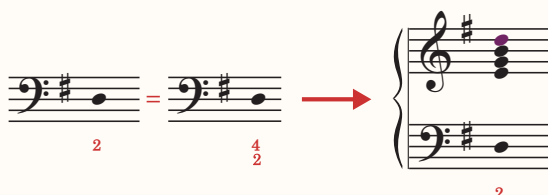
- 6_5 : τετράφωνη σε πρώτη αναστροφή.

- 4_3 : τετράφωνη σε δεύτερη αναστροφή.

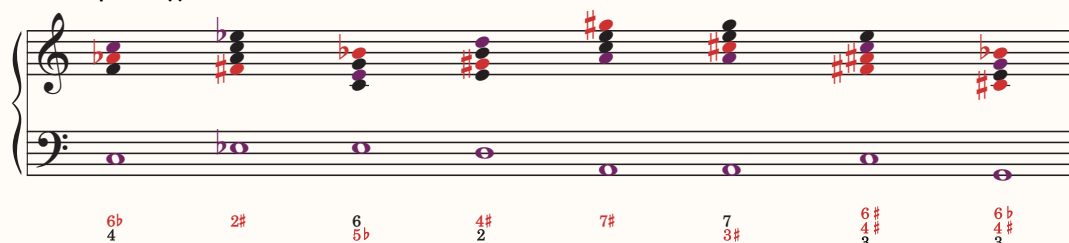

- 2 ή 4_2 : τετράφωνη σε τρίτη αναστροφή.

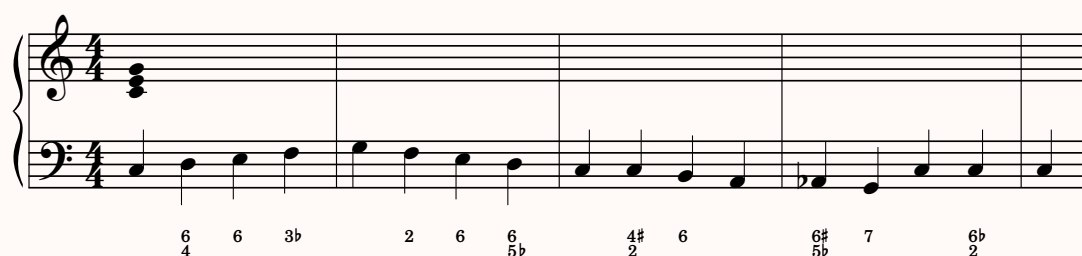

Και στις τετράφωνες, όπως και στις τριφώνες, οι αριθμοί δείχνουν διαστήματα από τον μπάσο. $4_{\#}$ σημαίνει *δεύτερη αναστροφή και δίεση* στη νότα που σχηματίζει 4η με τον μπάσο. 6_b σημαίνει *πρώτη αναστροφή και ύφεση* στη νότα που σχηματίζει 5η με τον μπάσο.

Ενδεικτικά παραδείγματα

Άσκηση 67 Συμπληρώστε τις συγχορδίες που εννοεί η αρίθμηση.

Σύνοψη κανόνων του κεφαλαίου

1. Συνήθως **διπλασιάζουμε τη** θεμέλιο.
2. **Δεν διπλασιάζουμε τον προσαγωγέα.**
3. Χρησιμοποιούμε την αρμονική ελάσσονα, επομένως **στις ελάσσονες οξύνουμε τον προσαγωγέα.**
4. **Πλήρης συγχορδία:** $\theta x2+3n+5n$, **Ελλιπής** (χωρίς πέμπτη!): $\theta x3+3n$.
5. Δεν κάνουμε **υπέρβαση οκτάβας** (εξαιρούνται οι αντρικές φωνές).
6. Δεν κάνουμε **διασταύρωση** (ιδίως με τις εξωτερικές φωνές).
7. Στο **ενάριθμο μπάσο** οι αριθμοί δείχνουν τα διαστήματα που σχηματίζονται με τον μπάσο.
8. ³: θέση τρίτης, ⁵: πέμπτης, ⁸: όγδοης.
9. ⁵/₃ ή τίποτα: ευθεία κατάσταση, ⁶/₃ ή ⁶: πρώτη αναστροφή, ⁶/₄: δεύτερη.
10. ⁷: τετράφωνη σε ευθεία, ⁶: τετράφωνη σε πρώτη, ⁴/₃: τετράφωνη σε δεύτερη, ² ή ⁴/₂: τετράφωνη σε τρίτη.
11. Για τις αλλοιώσεις, μετράμε από τον μπάσο! ■

Επαναληπτικές ασκήσεις

Άσκηση 68 Αναγνωρίστε τις συγχορδίες και συμπληρώστε τις εσωτερικές φωνές (δίνεται η σοπράνο και ο μπάσος). Σημειώστε τη θέση της συγχορδίας. Προσέξτε την έκταση κάθε φωνής και **διπλασιάστε τη θεμέλιο!**

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Άσκηση 69 Αναγνωρίστε τις συγχορδίες και συμπληρώστε τις ψηλότερες φωνές (δίνεται η ο μπάσος). Ακολουθήστε την υπόδειξη για τη θέση της συγχορδίας. Προσέξτε την έκταση κάθε φωνής και **διπλασιάστε τη θεμέλιο!**

1

Θ5

2

Θ8

3

Θ3

Άσκηση 70 Δίνεται η σοπράνο. Γράψτε τις συγχορδίες σε *ευθεία κατάσταση* και με διπλασιασμένη τη θεμέλιο.

Άσκηση 71 Γράψτε τις επόμενες συγχορδίες σε κλειστή και ανοιχτή θέση.

Dm
Am
Bb
F#m

Ιστοσελίδες ασκήσεων

Τα τελευταία χρόνια υπάρχουν διαθέσιμες πολλές ιστοσελίδες και εφαρμογές με ασκήσεις στη θεωρία της μουσικής. Μια τέτοια ιστοσελίδα, με δωρεάν πρόσβαση, είναι και η www.teoria.com.

Οι ασκήσεις χωρίζονται σε δυο μεγάλες κατηγορίες: ακουστικά (*Ear training*) και γραπτά (*Music theory*). Σε κάθε μεγάλη κατηγορία, οι ασκήσεις χωρίζονται σε υποκατηγορίες ανάλογα με το είδος. Στις δυο στήλες της κεντρικής σελίδας των ασκήσεων, οι ασκήσεις ακουστικών είναι στα αριστερά και οι γραπτές ασκήσεις είναι στα δεξιά.

Κάθε άσκηση ξεκινά με μια καρτέλα στην οποία μπορούμε να επιλέξουμε διάφορες ρυθμίσεις. **Σε όλες τις περιπτώσεις ρυθμίζουμε πόσες ασκήσεις θέλουμε να παίξει:** Αν επιλέξουμε *Stop After 5 minutes* θα σταματήσει μετά από πέντε λεπτά, ενώ με το *Stop After 5 exercises* θα παίξει πέντε ασκήσεις. Αν δεν επιλέξουμε κανένα από τα δυο, δεν θα σταματήσει! Φυσικά μπορούμε να ανεβάσουμε όσο θέλουμε τον αριθμό των λεπτών ή των ασκήσεων.

Παρακάτω θα δούμε τις κατηγορίες που μας αφορούν.

Νότες στο πεντάγραμμο

Διαδρομή: www.teoria.com → Exercises → Reading → Clef Reading

URL: <https://www.teoria.com/en/exercises/clef.php>

Αναγνώριση διαστημάτων

Διαδρομή γραπτών: www.teoria.com → Exercises → Intervals → Identification

URL: <https://www.teoria.com/en/exercises/ii.php>

Διαδρομή ακουστικών: www.teoria.com → Ear Training → Intervals → Intervals from random note

URL: <https://www.teoria.com/en/exercises/ie.php>

Κατασκευή διαστημάτων

Διαδρομή γραπτών: www.teoria.com → Exercises → Intervals → Construction

URL: <https://www.teoria.com/en/exercises/ic.php>

Κλίμακες και οπλισμοί

Διαδρομή γραπτών: www.teoria.com → Exercises → Key Signatures → Identification

URL: <https://www.teoria.com/en/exercises/ksi.php>

Η άσκηση μας δείχνει τον οπλισμό και πρέπει να επιλέξουμε το σωστό όνομα της κλίμακας. Πρώτα ζητά τη μείζονα κλίμακα κι έπειτα τη σχετική ελάσσονα.

Συγχορδίες

Διαδρομή γραπτών: www.teoria.com → Exercises → Cords → Triads → Identification

URL: <https://www.teoria.com/en/exercises/c3i.php>

Διαδρομή ακουστικών: www.teoria.com → Ear Training → Chords → Triads

URL: <https://www.teoria.com/en/exercises/c3e.php>

Μείζονες και ελάσσονες κλίμακες

Στις επόμενες σελίδες παρατίθενται αναλυτικά όλες οι μείζονες και ελάσσονες κλίμακες.

Οι αλλοιώσεις σε παρένθεση ισχύουν για την αρμονική ελάσσονα. Δίεση σε παρένθεση σημαίνει ότι η αντίστοιχη νότα στη φυσική ελάσσονα είναι φυσική, αναίρεση σε παρένθεση σημαίνει ότι έχει ύφεση και διπλή δίεση σε παρένθεση σημαίνει ότι έχει δίεση.

Ντο μείζονα

ντο ελάσσονα

Σολ μείζονα

σολ ελάσσονα

Ρε μείζονα

ρε ελάσσονα

Λα μείζονα

λα ελάσσονα

Μι μείζονα

μι ελάσσονα

Σι μείζονα

σι ελάσσονα

Φα# μείζονα

φα# ελάσσονα

Ντο# μείζονα

ντο# ελάσσονα

Φα μείζονα

φα ελάσσονα

Σιb μείζονα

σιb ελάσσονα

Μιb μείζονα

μιb ελάσσονα

Λα^b μείζονα

Ρε^b μείζονα

Σολ^b μείζονα

Ντο^b μείζονα

λα^b ελάσσονα

ρε[#] ελάσσονα

σολ[#] ελάσσονα

λα[#] ελάσσονα

